

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ  
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

**ПРОГРАМА ВСТУПНОГО ІСПИТУ ДО АСПІРАНТУРИ  
Психологія**

**1. ПСИХОЛОГІЯ ЯК НАУКА**

**1.1. Загальна характеристика психологічного пізнання. Наукове психологічне пізнання: його специфіка, рівні**

Теорія в психологічній науці. Суть психологічного пізнання, його структура та напрями. Психологічне самопізнання. Соціально-досвідне та індивідуальне у психологічному пізнанні. Етичні, історичні, технічні обмеження сучасного психологічного пізнання. Психологія як теорія і практика. Види психологічного знання. Різні підходи до психологічного пізнання (Аристотель, Платон, Г. Гегель, З. Фрейд, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, В.О. Татенко, В.А. Роменець, ДН. Узнадзе та ін.).

Особистісний, природний, національний та загальнолюдський підходи до психологічного пізнання.

Психологія та інші науки. Місце психології в системі класифікації наук (В. Кедров, Й. Йорданов, В. Келле, Ж. Піаже та ін.).

Взаємовідношення соціальної психології з іншими науками. Соціальна психологія і соціологія. Соціальна психологія і загальна психологія. Співвідношення соціальної психології з іншими розділами психологічної науки.

Політична психологія як наукова дисципліна та її місце в системі наук. Об'єкт, предмет і завдання політичної психології. Основні категорії політичної психології.

**1.2. Історичні етапи розвитку психології**

Періодизація становлення предмета психології. Різні підходи у становленні психічного: аналітичне трактування психіки, передасоціативна традиція пояснення психіки: раціоналістичний підхід до психіки (Платон, Аристотель); етично-релігійна традиція в психології: психологія в епоху Відродження. Пантеїстичні ідеї. Т. Кампанелла, Леонардо да Вінчі, Ф. Бекон, Т. Гобс, Дж. Берклі, Д. Юм, Д. Гартлі, Е. Кондильяк, К. Ламетрі, К. Гельвецій, Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо.

Закладання основ сучасної психології. Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц, К. Вольф. Спостереження як основний метод у психології Дж. Локка, Д. Юма, Т. Брауна, Гамільтона.

Емпіризм у психології. Ж. Бонне, Тетенс, А. Біне, В. Вундт, Е. Мах, Р. Авенаріус, Г. Еббінгауз і Г. О. Кюльпе. Самоусвідомлення у психології за І. Кантом.

Великі відкриття в галузі природничих наук у другій половині XIX ст. та їх вплив на становлення психології як самостійної науки. Експериментальний панпсихізм Г. Фехнера. Психофізика. Психологія душі. Ф. Brentano і Т. Ліппс. Фізіологічний підхід до психології. Біопсихологія Г. Спенсера, Дж. Мілля, Ч. Дарвіна.

Психологічне вчення в Україні у XVI – XVIII ст. Трактування психічного теоретиками братського руху; психологічні погляди І. Вишенського; православна схоластика; психологія у філософській системі періоду визвольної війни українського народу; психологія в навчальному процесі Острозької та Києво-Могилянської академій, колегій, братських шкіл (К. Острозький, І. Дамаскін, Л. Гізель, Ф. Прокопович, С. Яворський, С. Полоцький, Г. Кониський та ін.). Психологічна система Г. Скороводи; психологічні погляди Я. Козельського, В. Капніста.

Психологічна наука в Україні в першій половині XIX ст. Т. Шевченко, І. Котляревський,

П. Куліш, М. Костомаров.

Психологічна теорія XX ст. Інтроекспекціонізм, біхевіоризм і зоопсихологія. Вчення І. П. Павлова. Рефлексологія В. Бехтерева. Гештальтпсихологія. Психоаналіз З. Фрейда. Аналітична психологія; психологія дитини і педологія; психологія як наука про факти, закономірності і механізми психіки, інтеграція окремих напрямів у психологію. Небіхевіоризм (Е. Толмен, К. Халл, Б. Скіннер та ін.). Неофрейдизм (Е. Фромм, К. Хорні та ін.); когнітивна психологія. Гуманістична психологія.

Психологічні школи в СРСР. Розвиток психології в Україні у 20-90-х роках XX ст. Українська психологія XX ст. у діаспорі.

Історія соціально-психологічних ідей. Напрямки розвитку сучасної світової соціальної психології та її міждисциплінарні зв'язки. Суспільні та наукові передумови виділення соціальної психології в самостійну науку. Перші спроби створення самостійних соціально-психологічних теорій. "Психологія народів". Специфіка підходу Вундта. "Психологія мас" у психологічних концепціях Г.Тарда і Г.Лебона. Теорія інстинктів соціальної поведінки Мак-Даугала. Полеміка з приводу предмету соціальної психології в СРСР у 20-ті роки у зв'язку із загальною перебудовою методологічних і теоретичних принципів психології. Позиція К.І.Корнілова, В.В.Блонського, "Коллективна рефлексологія" В.М.Бехтерева.

Період експериментального розвитку соціальної психології в XX ст. дослідження Г.Меде і Ф.Олпорта. Зростання ролі прикладного соціально- психологічного знання Є.Мейо.

Основні сучасні концепції західної соціальної психології. Розвиток течій необіхевіоризму (Б.Скіннер, Хоманс, Блау), психоаналізу (Е.Фромм, К.Хорні, В.Шутц), інтеракціоністських теорій (Г.Мід), когнітивних теорій (Ф.Хайдер, Т.Ньюкомб, Л.Фестінгер, М.Розенберг).

Сучасні теорії особистості та особистісного зростання. Аналітична психологія К.Юнга, А.Адлер і індивідуальна психологія. В.Райх і психологія тіла. Ф.Лерлс і гештальт терапія. Карл Роджерс і терапія, що центрується на клієнті. А.Маслоу і психологія самоактуалізації.

Теорії особистості у східній психології. Сучасні трансперсональні теорії особистості.

Політико-психологічні ідеї в працях древніх філософів, мислителів епохи Відродження (Н. Мак'явеллі) та Просвітництва (Ж.-Ж. Руссо). Концепції "психології народів" і "психології мас" та їх політико-психологічне значення (В. Вундт, Г. Тард, Г. Лебон). Оформлення політичної психології у самостійну наукову дисципліну.

Основні парадигми політичної психології. Поведінковий підхід (Дж. Уотсон, Б. Скіннер). Психоаналітичні підходи (З. Фройд, К. Юнг, А. Адлер, Г. Ласвел, Е. Фромм, К. Горні). Ідеї гуманістичної та екзистенційної психології в системі політико-психологічних знань (Р. Мей, А. Маслоу, К. Роджерс).

Особливості становлення та розвитку політичної психології в Україні.

## **2. МЕТОДОЛОГІЯ ПСИХОЛОГІЇ, ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ І МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

### **2.1. Методологія психології**

Методологія психології та її роль у психологічному дослідженні, у визначенні її предмета. Системний підхід у психології. Проблема рівнів психологічної діяльності та її ієрархічні структури. Основні системи зв'язків, що визначають специфіку психіки людини.

Методологія цілісного структурно-функціонального дослідження соціально-психологічних явищ.

Моделі експериментів в соціальній психології. Факторний, кластерний та інші форми латентно-структурного аналізу в соціально-психологічному дослідженні, специфіка та техніка їх застосування в практиці багатомірного експерименту.

Методологія, методи та теоретичні засади розробки сучасних формуючих соціально-психологічних технологій. Основні вимоги до наукових досліджень у соціальній психології. Проблема співвідношення теоретичних та емпіричних підходів. Специфіка емпіричних даних у соціально-психологічному дослідженні. Специфіка розв'язання питання про надійність та обґрунтування даних. Проблема репрезентативності.

Об'єкт і предмет психології. Людина як **об'єкт** пізнання. Основні джерела знань про психіку людини: суспільна практика, художньо-естетичний досвід, наукове пізнання. Динамічність об'єкта в пізнанні. Самосвідомість як об'єкт психологічного пізнання. Активна, діяльна і творча сторони об'єкта психологічного пізнання. Предмет психологічного пізнання як деяка цілісність, виділена зі світу об'єктів людської діяльності та пізнання. Ідеальні та матеріальні об'єкти психологічного пізнання. Рівні психологічного пізнання.

Індивідуальність і особистість як предмет психологічного пізнання. Діяльність і творчість як предмет психологічного пізнання (О. Р. Лурія та ін.).

Психологія як наука про виникнення, розвиток і функціонування психіки суб'єкта. Історична зумовленість предмета психології соціальними та предметно-логічними факторами.

Різні підходи у визначенні предмета психології: аналітичний, синтетичний; психіка, душа та дух; антропологічний підхід до психіки (К. Леві-Строс, М. Мід); культурологічний підхід до психіки (С. Тейлор); еволюційний підхід до психіки (Ч. Дарвін, Ф. Юпкс); теософічне тлумачення психіки; психіка і ноосфера (В. І. Вернадський, П. Тейяр де Шарден); фізіологічний підхід до психіки (І. П. Павлов, В. М. Бехтерев).

Психічні процеси, стани, властивості людини як **предмет** психології. Структура психологічних знань. Подія і науковий факт у психології. Психіка і психічні прояви. Психіка та її зв'язок з поведінкою і діяльністю людини. Процесуальний і змістовний аспекти (прояви) психіки: відображення, регулятивна сторона психіки. Структура психічної діяльності людини: пізнавальні, емоційні та вольові її компоненти.

Психіка і свідомість. Виникнення свідомості в процесі антропогенезу. Структура свідомості та її основні характеристики. Загальні закономірності процесу свідомості. Проблема несвідомого. Свідоме і несвідоме (неусвідомлюване) в різноманітних психічних процесах, станах, єдність пізнавального і емоційного у свідомості. Роль свідомого і несвідомого у регуляції поведінки. Свідомість та її детермінованість.

Свідомість і самосвідомість. Свідомість і установка.

## 2.2. Завдання і принципи психології

Самостійна і відносна відособленість завдань психології як науки. Зовнішня, внутрішня і ситуативна детермінованість психології. Внутрішня логіка психології як самостійної галузі наукового знання.

Загальні принципи психології: детермінізм, відображення, єдність психіки і діяльності, принцип розвитку, системно-структурний принцип, історизм.

Пояснюючі (галузеві) принципи психології: зв'язок психіки і мозку; єдність особистості; єдність пізнання та діяльності, інтеріоризація та екстеріоризація, комплексність (за Б. Ф. Ломовим); принцип активності та ін.

Проблема пояснення в психології. Типи пояснення. Переходи від опису до пояснення. Основні типи пояснення в психології за Ж. Піаже: 1) звернення до біологічного та фізіологічного; 2) звернення до соціального; 3) логіко-математичні моделі.

Власне психологічне пояснення: пояснення через діяльність та її організацію (В. П. Зінченко та ін.); пояснення через спілкування (Л. С. Виготський, О. Р. Лурія та ін.); пояснення через особистість, через суб'єкт діяльності.

Редукціоністські тенденції у поясненні психічного.

## 2.3. Базові категорії і основні поняття психології

Система категорій у психології. Застосування філософських категорій у психології (явище та суть, внутрішнє і зовнішнє, необхідність і випадковість, частина і ціле, зміст і форма, матерія, рух, простір, одиночне, особливе, загальне та ін.).

Гносеологічні категорії в психології: знання, істинність, помилковість. Загальнонаукові моделі в психології (система, функція, структура, модель, вірогідність, інформація, відображення, образ, реальне та ін.).

Психологічні категорії: діяльність, поведінка, свідомість та самосвідомість, особистість, установка, гештальт, «стимул-реакція», несвідоме, частково усвідомлюване, психосоціальна

мотивація, психосоціальний образ, колективне та індивідуальне та ін.

Поняття в психології як засіб конкретизації категорій: дія, операція, мотив, ціль, вчинок, регресія, агресивність, аналізатор, асоціація, ставлення, воля, відчуття, емоція, егоцентризм, екстраверсія, інтроверсія, задатки, здібності, інтелект, конфлікт та ін.

Взаємозв'язок категорій у психології.

## **2.4.**

### **Закони у психології**

Закон і закономірність у психології.

Психологічні теорії і психологічні закони. Психологічні закони як відношення, сутність, порядок, однорідність, необхідність. Об'єктивність і суб'єктивність у визначенні психологічних законів. Класифікаторський підхід до психології як науки, неспроможність визначити закони психіки, психічних явищ, станів, процесів.

Динамічність, неоднозначність та багатопрофільність психологічних закономірностей. Багатомірність та багаторівневість психічних закономірностей.

Психологічні закони як тенденції (за Б. Ф. Ломовим). Закони, що розкривають динаміку психічних процесів у часі. Закони, що характеризують структуру психічних явищ. Закони, що розкривають залежність ефективності поведінки чи діяльності від рівня психічної регуляції та значення того чи іншого вимірювання.

Закони психічного розвитку людини. Закономірності співвідношень між різними рівнями організації психічних процесів і властивостей.

Закон Вебера – Фехнера, закон асоціацій, біогенетичний закон.

## **2.5.**

### **Мозок і психіка**

Загальна характеристика зв'язку психіки і мозку. Психічне як системна якість діяльності мозку. Психічне як найвищий рівень організації життєвих явищ.

Загальна будова центральної нервової системи. Експериментальні дослідження властивостей нервової системи. Зв'язок будови нервової системи і психіки. Психіка та інформація, ізоморфізм в передачі інформації. Нервовий сигнал як різновид коду. Сигнали-образи. Вчення про вищу нервову діяльність (І. М. Сеченов, І. П. Павлов, О.О. Ухтомський, І.С. Бериташвілі). Безумовні та умовні рефлекси. Психіка і рефлексія. Перша та друга сигнальна системи.

Мозок як саморегулююча система. Прямі та зворотні зв'язки. Випереджаюче відображення. Теорія функціональних систем (П. К. Анохін та ін.). Концептуальна рефлекторна дуга (І. М. Соколов). Психофізіологічне регулювання рухів (М. О. Бернштейн).

Основні функціональні блоки мозку (О. Р. Лурія). Підкірка, потиличні, лобові, скроневі, тім'яні відділи мозку, ретикулярна формація, їх роль у процесах і станах.

Проблема локалізації психічних явищ. Теорія локалізації психічних функцій. Концепції антилокалізаціонізму.

Асиметрія півкуль головного мозку та специфіка психічних процесів.

## **2.6.**

### **Методи психології**

Взаємозв'язок психологічної теорії і методу. Методологія і методика психологічного пізнання. Роль пізнання в психології. Абсолютність і відносність психологічного пізнання. Види методу пізнання в психології. Класифікація методик психологічного дослідження (Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн та ін.). Філософські методи пізнання в психології. Загальні методи пізнання в психології: системний, кібернетичний, моделювання, статистичний, логічний, теоретичний, соціологічний (анкетування, опитування, соціометрія, математичний) методи. Конкретно-наукові (власне психологічні) методи: біографічні, генетичний, анамнез; метод незалежних характеристик; вивчення продуктів діяльності, бесіди, спостереження; природний експеримент; констатуючий і формуючий експерименти; метод експертних оцінок. Методи психологічної діагностики: вербальні і невербальні, проєктивні методи, таблиці Шульте, тести

Бурдона, метод Кооса, «куб Лінча» та ін.

Тести особистості: Г. Айзенка, ММРІ, Р. Кеттела та ін. Психодіагностичний тест В. М. Мельникова та Л. Т. Ямпільського, тест А. Лічко, тест тематичної аперцепції (ТАТ), фрустраційний тест Розенцвейга, піктограма, тест Роршаха та ін.

Індуктивна методика Р. Карнапа та Е. Тітченера. Психоаналітичні методи. Біхевіористичні методи. Методи гуманістичної психології. Рефлексивні методи. Основні методи соціально-психологічних досліджень. Проблема співвідношення прямих і непрямих методів у соціально-психологічному дослідженні. Умови застосування тестів у соціальній психології. Специфіка експерименту у соціальній психології. Основні типи експерименту. Проблема вимірювання в соціальній психології. Побудова шкал – специфічна форма вимірювання соціально-психологічних характеристик. Основні типи шкал для вимірювання соціальних настанов. Співвідношення кількісного і якісного аналізу в соціально-психологічному дослідженні.

Основні методи політико-психологічних досліджень. Якісні та кількісні методи. Психобіографічний метод. Методи глибинного інтерв'ю, фокус-груп. Метод контент-аналізу. Експертне оцінювання. Метод соціологічного опитування. Екзит-пол. Імітаційні ігри і моделювання. Методи психологічного втручання в політику. Психологічні прийоми політичної дії.

Взаємозв'язок і взаємодоповнюваність у психологічних дослідженнях.

### **3. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК ПСИХІКИ**

#### **3.1. Проблема розвитку психіки, її методологічне та теоретичне значення**

Відображення в живій і неживій природі. Неорганічне, органічне і соціальне відображення. Умовність виділення форм відображення.

Психіка як результат еволюції. Допсихічне, передпсихічне і психічне відображення. Психічне відображення та його особливості (сигнальний характер, здатність сприймати і реагувати на впливи, що не мають прямого біологічного значення). Розвиток специфічних органів відображення. Органи відчуття.

Розвиток психіки у тварин. Практична діяльність і рухова активність як фактори, що визначають рівень розвитку психіки і поведінки тварин. Гіпотеза О. М. Леонтьєва про стадії і рівні психічного відображення у тварин, її уточнення та подальша розробка К. Е. Фабрі (стадія елементарної сенсорної психіки та її рівні; стадія перцептивної психіки та її рівні).

Форми поведінки тварин. Характеристика інстинкту та його види. Етологічна концепція інстинктів. Індивідуально набуті форми поведінки. Класичний та оперантний умовні рефлекс. Інтелектуальна поведінка тварин та її дослідження. Основні характеристики інтелектуальної поведінки. Загальні закономірності еволюції психіки тварин.

#### **3.2. Передісторія та історія психіки людини. Теологічний підхід до вивчення психіки людини**

Еволюційний підхід до пояснення психіки людини (дарвінізм). Космопланетарний підхід до пояснення психіки людини (В. І. Вернадський, М. К. Періх). Психіка людини як теорія ноосфери (П. Тейяр де Шарден). Екологічний підхід до пояснення психіки людини. Культурологічне трактування психіки людини (Л.С. Виготський, В.А. Роменець).

Передумови розвитку психіки людини: спільна продуктивна діяльність, розподіл праці та активізація спілкування; розвиток мови і мовлення та узагальненого відображення світу. Зміна психіки і поведінки людей під впливом умов їх життя (скотарство, землеробство, промисловість, наука, культура).

Розвиток внутрішньої розмовної діяльності, теоретичного мислення, абстрактних понять, соціальних мотивів і способів регуляції поведінки. Основні характеристики людської діяльності: свідомий, цілеспрямований, творчий, продуктивний характер.

Розвиток індивідуальної психіки людини в процесі її спілкування і спільної діяльності з

іншими людьми. Процес присвоєння індивідом суспільно-історичного досвіду. Нерівномірність, суперечливість та обмеженість розвитку свідомості людей.

### **3.3 Онтогенез людської психіки. Поняття про онтогенез та його загальна характеристика**

Концепція онтогенезу та його періодизація. Соціальне і біологічне в онтогенезі людської психіки. Співвідношення генетичного фактору і середовища в онтогенезі психіки. Роль спадковості, середовища і виховання у розвитку психіки. Соціалізація, діяльність та її роль в онтогенезі психіки людини. Спілкування і розвиток психіки. Вплив способу життя і характеру діяльності на формування психічних процесів і властивостей в онтогенезі. Рівні розвитку людини в онтогенезі. Проблема вікової періодизації.

## **4. ПСИХІЧНІ ЯВИЩА, ПРОЦЕСИ І ФУНКЦІЇ**

### **4.1. Увага**

Загальне визначення уваги. Зовнішні і внутрішні прояви уваги. Особливості уваги порівняно з іншими психічними явищами і процесами.

Місце уваги в континуумі «сон – неспання». Увага як рівень неспання на шкалі інтенсивності поведінки, що характеризується вибірковістю, концентрацією діяльності, а також передбачає механізм гальмування конкуруючих діяльностей.

Функції уваги: відбір значущих, релевантних дій подразників; утримання (зберігання) образів певного предметного змісту до завершення акту поведінки чи діяльності, досягнення мети; регуляція і контроль перебігу діяльності.

Види уваги та їх характеристика. Мимовільна увага, фактори, що її зумовлюють (інтенсивність, новизна, раптовість, контрастність, значущість стимулів). Довільна увага, фактори, що її зумовлюють. Післядовільна увага, умови її виникнення та особливості.

Властивості уваги: обсяг і способи його визначення; концентрація і стійкість; коливання і відволікання; розподіл і переключення уваги.

Фізіологічні основи уваги. Орієнтувальний рефлекс і увага. Принцип домінант. О. О. Ухтомського та вчення І. П. Павлова про осередок оптимального збудження у корі великих півкуль та їх значення для розуміння фізіологічних основ уваги. Активуюча мозкова система та її роль в організації уваги.

Класичні та сучасні теорії уваги: асоціаністські уявлення про увагу; моторні теорії; фізіологічні теорії; перцептивна теорія; теорія вольової уваги; емоційні теорії уваги. Н. Ланге про природу уваги; рефлекторна увага; вольова увага.

Класифікація форм уваги. Теорія уваги на засадах діалектичного матеріалізму. Спрямованість особистості, вибірковість її діяльності. Увага як спрямованість та зосередженість психічної діяльності на її об'єкті, що має для людини відносно постійне чи ситуативне значення.

Методи дослідження уваги. Експериментальне формування уваги.

### **4.2. Пам'ять**

Загальне визначення пам'яті. Пам'ять і діяльність: пам'ять і спрямованість особистості. Мнемічна спрямованість та її види. Мнемічна діяльність і мнемічна дія. Біохімічні основи пам'яті.

Фізіологічні механізми пам'яті: тимчасові нейроелектричні конфігурації; орієнтація нейронних кодів. Динамічні і консервативні властивості пам'яті; реверберація і консолідація. Модифікації мозкових станів. Гіпокамп і пам'ять. Функціональна організація лімбічної системи та її роль у процесах пам'яті.

Процеси пам'яті. Запам'ятовування та його загальна характеристика. Мимовільне запам'ятовування та умови його продуктивності. Спрямованість діяльності, її характер, зміст та її вплив на мимовільне запам'ятовування. Довільне запам'ятовування та умови його

продуктивності. Мнемічна задача. Мотиви запам'ятовування та успішність розв'язання мнемічної задачі. Запам'ятовування, збереження та відтворення. Відтворення та його рівні.

Забування. Зміни пам'яті з часом. Досліди Г. Еббінгауза. Ретроактивна і проактивна інтерференція. Основні теорії забування. Явище ремінісценції: феномен Белларада; феномен Уорда – Ховленда.

Види пам'яті. Основні критерії класифікації: за характером мети діяльності – мимовільна, довільна; за характером психічної активності – емоційна, рухова, образна, словесно-логічна; за тривалістю – короткотривала, довготривала, оперативна.

Теорії пам'яті в зарубіжній і радянській психології. Індивідуальні особливості пам'яті, типи пам'яті, методи дослідження пам'яті.

#### **4.3.**

#### **Відчуття**

Загальне визначення відчуття. Місце відчуття в ряду інших пізнавальних процесів. Проблема адекватності і специфічності відчуттів. Ідеалістичні, агностичні і матеріалістичні концепції відчуттів.

Рецепторне і рефлекторне розуміння процесів відчуття. Поняття про аналізатор. Механізм чуттєвого відображення. Сенсорні системи та їх види.

Взаємодія органів чуття.

Психофізика сенсорних процесів. Чутливість та її вимірювання. Поняття про поріг сенсорних процесів. Абсолютний та розрізняльний пороги, методи їх вимірювання. Закон Вебера – Фехнера. Стівенс, Галантер та ін. про ступеневу залежність психофізичних відношень. Вимірювання позапорогових відчуттів. Сучасна і класична психофізика.

Просторово-часова структура відчуттів:

Просторова локалізація, часова послідовність і тривалість. Модальність відчуттів. Інтенсивність відчуттів. Явища адаптації та сенсibiliзації. Синестезія. Взаємодія аналізаторів. Післядія в аналізаторах.

Види відчуттів. Вихідні ознаки класифікації відчуттів:

за місцем розташування рецепторів (дистантні й контактні), інтероцептивні, пропріоцептивні;

за базовим аналізатором: зорові, слухові, дотикові, смакові, нюхові; міжаналізаторні: вібраційні, температурні, больові, рівноваги і прискорення.

#### **4.4.**

#### **Сприймання**

Основні характеристики образів. Предметність образів сприймання. Структурна цілісність сприймання. Поняття «гештальту». Експериментальні дані гештальтпсихології з досліджень сприймання. Узагальненість, селективність, константність сприймання. Аперцепція. Явище антиципації. Роль установки в процесі сприймання.

Активність сприймання. Сприймання і дія. Роль моторного компонента у процесах сприймання. Функція побудови образу. Функція впізнавання. Функція виміру. Функція контролю і корекції.

Перцептивні дії та засоби їх здійснення. Оперативні одиниці сприймання.

Обсяг сприймання.

Нейрофізіологічні та психологічні механізми сприймання. Сприймання простору (локалізація, рельєф, форма, величина). Інтермодальний характер генезису сприймання простору. Сприймання часу (послідовність, тривалість, одночасність). Сучасні концепції сприймання часу. Експериментальні дослідження особливостей суб'єктивного сприймання часу.

Сприймання руху (зміни розташування об'єктів у просторі, акт переміщення об'єктів у просторі, швидкість переміщення).

Ілюзії сприймання, їх обумовленість фізичними, фізіологічними і психологічними факторами. Кількісні та якісні ілюзії сприймання.

Основні теорії зорових і слухових ілюзій.

Вплив установки на оптико-геометричні та інші види ілюзій. Види сприймання. Сприймання предмета людської культури. Сприймання людини людиною. Перцептогенез. Розвиток сприймання у контексті продуктивної діяльності.

#### 4.5.

#### Мислення

Загальна характеристика мислення. Чуттєве пізнання і мислення. Загальні принципи думки і образу як структурних і функціональних одиниць різних рівнів пізнавальних процесів. Суспільно-історична природа мислення. Мислення і спілкування. Логіка і психологія мислення.

Дослідження мислення у філософії, логіці, лінгвістиці, семіотиці, кібернетиці, педагогіці. Специфіка психологічного вивчення мислення.

Розвиток психологічних поглядів на мислення. Проблема мислення в асоціанізмі, сенсуалізмі. Теорія «чистої думки». Вюрцбурзька школа мислення. Феномен «безобразності» мислення.

Роль задачі. Теоретичний продукт мислительної діяльності О. Зельца.

Поняття мислительної операції. Типи операцій.

Гештальт-теорія мислення. Аналіз мислення як прояву в працях К. Дуннера. Поняття функціонального вирішення та функціональної фіксованості. Продуктивність мислення за Вертгеймером.

Проблема мислення в біхевіоризмі та необіхевіоризмі. Про дослідження мислення в контексті психоаналітичних процесів.

Проблеми мислення в когнітивній психології. Основні теорії мислення в дореволюційній та радянській психології (І. М. Сеченов, Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн, П. Я. Гальперін, Н. І. Менчинська та ін.).

Генетичний підхід у вивченні мислення (Ж. Піаже, В. В. Давидов та ін.). Дослідження мислення в українській психологічній школі (Г. С. Костюк, Б. Ф. Баєв та ін.).

Процес мислення як предмет психології. Думка як результат і окрема структурна одиниця мислительного процесу (І. М. Сеченов, Л. С. Виготський). Продукти мислительного процесу: поняття, судження, умовиводи, знання та ін. Процесуальний і особистісний (мотиваційний та ін.) аспекти мислення. Детермінація мислення. Мислительні дії та операції, їх види. Основний «механізм» мислення (аналіз через синтез). Психологічний аналіз мислення як процесу розв'язання задач. Поняття задачі і проблемної ситуації. Мета, задача і пошук у процесі мислення (формування запитання). Фазний характер мислительної діяльності. Постановка задачі; пошук принципу її розв'язання; догадка, інтуїція. Прийняття рішення і розв'язання задачі. Операційні характеристики процесу розв'язання задачі. Вибірковість мислення. Співвідношення продуктивних і репродуктивних компонентів у процесі мислення.

Значення і смисл у процесі мислення.

Свідоме і несвідоме, мимовільне і довільне в мисленні.

Регуляція мислительної діяльності. Загальні принципи регуляції. Співвідношення інформаційних та енергетичних факторів. Рівні мислительної активності. Функції мотивів у процесі мислення. Емоції та їх вплив на динамічні і змістовні характеристики процесу мислення.

Види мислення, їх класифікація (за О. К. Тихомировим). Види мислення в онтогенезі.

Проблема розвитку мислення. Своєрідність «первісного» мислення. Стадії розвитку мислення в онтогенезі. Концепція розумового розвитку Ж. Піаже. Теорія поетапного формування розумових дій. Роль навчання в розвитку мислення. Розвиток понять.

Індивідуальні особливості мислення. Індивідуальні особливості, пов'язані зі своєрідністю біопсихічної організації суб'єкта (вища нервова діяльність, темперамент та ін.). Поняття когнітивного стилю та типи індивідуальних мислительних стратегій. Роль соціально-психологічних факторів у становленні мислительних здібностей.

Мислення і штучний інтелект. Інформаційна теорія мислення. Якісна своєрідність мислення людини порівняно з характеристиками штучного інтелекту.



#### 4.6.

#### Уява

Поняття про уяву. Уява як своєрідне відображення дійсності і процес реального перетворення. Уява як вторинний образ та її зв'язок з образами сприймань та уявлень. Теорія уяви.

Процес створення образів уяви. «Техніка» уяви. Прийоми створення образів уяви.

Фізіологічні основи уяви. Уява та органічні процеси.

Види уяви: мимовільна і довільна уява, творча і репродуктивна уява.

Мрія. Мрія і уява. Уява і особистість.

Індивідуальні особливості уяви. Роль уяви в різних видах діяльності людини (гра, учіння, праця). Фантазія в науковій творчості.

#### 4.7.

#### Емоції

Поняття про емоції. Емоції як своєрідне виявлення суб'єктивного ставлення до предмета і явищ дійсності.

Зв'язок емоцій з пізнавальними і вольовими процесами; відносна самостійність їх функціонування. Емоції як внутрішній регулятор діяльності. Емоції і мотивація. Емоції і потреби.

Розвиток уявлень про емоції в історії психології. Основні тенденції в інтерпретації емоцій. Інтелектуалістичні і сенсуалістичні теорії емоцій. Еволюційно-біологічна теорія емоцій Ч. Дарвіна. Периферична теорія емоцій Ланге і Джеймса. Тримірна концепція емоцій В. Вундта.

Уявлення про емоції в працях Кеннона, Павлова, Виготського. Теорії емоцій П. К. Анохіна, П. В. Симонова та ін. Сучасні зарубіжні концепції емоцій (К. Е. Ізард та ін.).

Функції емоцій: оцінка, спонукання, активізація, захист та ін. (за Ізардом

К. Е.). Динаміка емоцій і закономірності перебігу емоційного процесу. Емоційні форми поведінки.

Загальні та специфічні ознаки рівнів організації емоційних явищ. Проблема класифікації емоцій. Прості емоції як почуттєвий тон відчуттів, їх сигнальна та спонукальна функції. Складні емоції, їх предметний характер та просторово-часова локалізація. Інтенсивні характеристики складних емоцій.

Емоційні стани: афект, настрій, фрустрація, стрес. Експериментальне вивчення емоційних станів.

Почуття та їх характеристика. Усвідомленість, узагальненість,

«комунікативність» почуттів як суспільно-історично детермінованого рівня прояву емоційно-мотиваційної сфери психіки людини. Моральні, інтелектуальні, естетичні, праксичні почуття. Пристрасті, індивідуальні особливості емоційної сфери.

Фізіологічні механізми емоцій. Роль лімбічної системи мозку в регуляції емоційних станів.

#### 4.8.

#### Воля

Поняття про волю. Загальна характеристика регулятивно-праксичного аспекту психіки та рівні його організації.

Інтелектуалістичні, волюнтаристські і сентименталістичні теорії волі.

Прагнення, афект (Декарт, Гобс, Прістлі, Колінз, Рібо).

Розвиток уявлень про вольову регуляцію діяльності людини, різні підходи до розуміння вольової регуляції. Функції волі в різних підходах.

Концепція вибору дії, її ініціації та володіння собою (Аристотель).

Регуляційний підхід (Шеррінгтон, Сеченов).

Вольовий акт і його структура.

Мимовільні, довільні та власне вольові дії. Суспільна значущість продукту вольової дії та його основні ознаки: продуктивність, довільність, осмисленість.

Функції волі: регулююча, стимулююча, затримуюча.

Характеристика основних фаз вольового процесу. Усвідомлення розходження між

актуальними і уявлюваними (перспективними) потребами як причина виникнення вольового акту. Попередня постановка мети і початкова фаза перебігу вольового акту; боротьба мотивів; обговорення та прийняття рішення (2-а фаза); виконання рішення (3-я фаза).

Перешкоди, що обумовлюють виникнення вольової регуляції: зовнішні перешкоди (час, простір, протидія людей, фізичні властивості речей та ін.); внутрішні перешкоди (ставлення та установки, хворобливий стан, втома, тривога, страх, небажання). Вольові зусилля.

Психологічний механізм вольової регуляції. Роль різних психічних процесів у вольовій регуляції. Воля, свідомість і мова. Розвиток вольової регуляції в онтогенезі.

Діагностика рівня розвитку волі. Вольові якості особистості: рішучість, самостійність, цілеспрямованість, сміливість, витримка, наполегливість та ін. Умови і фактори розвитку вольової поведінки.

Індивідуальні форми прояву волі: сила, слабкість, лінощі тощо.

#### **4.9. Мова, мовлення, спілкування**

Поняття про мову і мовлення. Мовлення і спілкування. Мовленнєва діяльність. Концепції мови, мовлення та спілкування. Мовознавство, психологія мови, психолінгвістика.

Основні функції мови і мовлення. Мовне спілкування та інші види спілкування. Структура спілкування та його функції.

Зв'язок мови з допоміжними засобами комунікації (жести, міміка, пантоміміка, інтонація). Слово як знак і одиниця мови.

Процес мовотворення. Психолінгвістична структура процесів породження мовних висловлювань.

Види мовлення.

Усне діалогічне мовлення. Структура і генезис писемного мовлення. Монологічне мовлення. Внутрішнє мовлення, його концепції. Теорія «егоцентричного мовлення» Ж. Піаже та її критика Л. С. Виготським.

Види спілкування.

Спілкування як міжособова взаємодія. Дослідження різних видів мовлення і спілкування. Мова, мовлення і мислення. Слово, поняття, смисл, символ і знак, їх співвідношення. Знакове і позазнакове трактування мови. Проблема розуміння.

Нейрофізіологічні механізми мовлення та його розлади. Індивідуальні особливості мовлення.

#### **4.10. Соціально-психологічні проблеми когнітивних процесів: взаємосприймання, взаємооцінювання та взаєморозуміння.**

Поняття "соціальна перцепція". Специфіка аналізу перцептивних процесів у соціальній психології. Місце міжособистісного сприймання в системі соціально-перцептивних процесів.

Роль міжособистісного сприймання в процесі спілкування.

Основні напрямки експериментальних досліджень міжособистісного сприймання. Механізми міжособистісного сприймання (ідентифікація, рефлексія та ін.); роль емпатії в цих процесах. Ефекти міжособистісного сприймання: "ореолу", "первинності", "новизни".. Зміст і значення процесу стереотипізації. Роль настанови у соціально-перцептивній дії. Явище когнітивного дисонанса, його структура, функції.

Когнітивні соціально-психологічні чинники в інтерпретації причин поведінки іншої людини. Явище каузальної атрибуції. Структура атрибутивного процесу. Види і форми атрибуції. Співвідношення процесів міжособистісного сприймання та атрибуції.

Емоційна сторона міжособистісного сприймання – явище міжособистісної атракції. Симпатія, дружба, любов як різні рівні атракції. Основні напрямки дослідження атракції і їх практичне значення. Проблема точності міжособистісного сприймання та пізнання. Специфіка її розв'язання в сучасній соціальній психології. Прогностичні можливості особистісних тестів та експертних оцінок по оптимізації взаєморозуміння.

Загальні особливості розуміння людини людиною. Вікові та індивідуальні-психологічні особливості взаєморозуміння. Вплив діяльності та статусу людини на розуміння інших людей.

Специфічні проблеми міжособистісного сприймання і розуміння в групах та колективах різного рівня: когнітивні складові розуміння в сім'ї, міжособистісне сприймання, оцінювання та розуміння в навчально-виховних колективах. Особливості сприйняття оцінювання та розуміння в системах "керівник – підлеглий" в умовах військових та виробничих відносин.

Особливості міжособистісного сприйняття, оцінювання, розуміння в системах масової комунікації, рекламного впливу іміджмейкерських технологій.

## **5. ПСИХОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ**

### **5.1. Загальні питання психології діяльності.**

Поняття про діяльність. Психіка, діяльність, поведінка.

Предметно-чуттєва діяльність як спосіб буття, як форма існування психічного. Діяльність як умова об'єктивації суб'єктивних сил людини і визначальний фактор їх формування. Залежність змісту і структури психіки від характеру діяльності людини.

Поняття «провідна діяльність». Рівні діяльності: життєдіяльність організму, діяльність індивіда із засвоєння і відтворення продуктів суспільно- історичного досвіду.

Поняття про суб'єкт діяльності. Основні види діяльності.

Психологічна характеристика ігрової діяльності. Учбова діяльність. Праця та її психологічна характеристика. Творча діяльність людини. Психологічна структура діяльності. Різні підходи до визначення психологічної діяльності. Концепція інтеріоризації та екстеріоризації.

Співвідношення діяльності, психічних процесів, станів і властивостей. Знання, вміння, навички і звички. Рух, дія, навичка, вчинок. Види умінь, навичок, звичок. Процес формування вмінь, навичок і звичок.

### **5.2. Інтерація і психологія спільної діяльності.**

Проблема взаємодії (інтерації) людей у соціальній психології. Питання про співвідношення інтерації і комунікації. Теорії "діадичної взаємодії"), використання математичного апарату теорії ігор для аналізу стратегії партнерів ("дилема в'язня"). Аналіз традицій західної соціальної психології в дослідженні структури і функцій взаємодії,

Психологічні підходи до аналізу спільної діяльності. Спільна діяльність як об'єкт психології групової динаміки. Структурно-функціональний і системний підхід до процесів регуляції спільної діяльності групи.

Компоненти процесу взаємодії. Види взаємодії. Проблеми кооперації і конфлікту в соціальній психології.

Боротьба як різновид соціально-психологічної взаємодії. Мотивація боротьби, етапи, форми та засоби боротьби.

Взаємодія як соціально-психологічний обмін. Теорія обміну Хоманса.

Моральні та конвенційні норми (Т.Шибутані) і феномени "злагоди" і "обміну" як функції взаємодії.

Соціально-психологічні умови організації спільної діяльності. Форми організації спільної діяльності (ФОСД, Уманський).

Проблема організації в спільній діяльності. Концентрація, координація і кооперація сил партнерів як соціально-психологічні параметри і феномени організації спільної діяльності. Координація сил в просторі як умова складання сил; координація в часі як фактор вирівнювання сил партнерів. Просторово- часова координація як соціально-психологічна умова упорядкування і динамічного регулювання спільної діяльності.

Індивідуальне в груповому та групове в індивідуальному. Характер прояву пізнавальних процесів в спільній груповій діяльності. Особливості динаміки пізнавальних процесів в залежності від соціально-психологічних умов спільної діяльності.

Комунікативні процеси і спільна діяльність. Фази комунікації і комунікативні структури як фактори ефективності спільної діяльності. Стили комунікативної поведінки партнерів спільної

діяльності. Однорідність і різнорідність груп як суб'єктів спільної діяльності. Проблема зв'язку диференційно-психологічних характеристик членів групи і їх вплив на ефективність спільної діяльності.

Психологічні проблеми комплектування груп для спільної діяльності. Явища комплементарності, компенсації і синергії як психологічні фактори, опосередковані особливості спільної діяльності.

Соціально-психологічні проблеми емоційної регуляції спільної діяльності. Напруженість спільної діяльності; внутрішньо – та зовнішньогрупові фактори напруженості.

Специфіка інтеракцій, конфлікти і міжособистісні відносини в структурі процесів спільної діяльності. Фази розвитку і динаміки спільної діяльності.

Феномени регуляції спільної діяльності. Психологічні проблеми сумісності. Соціально-психологічні особливості спільної навчальної діяльності. Прикладні проблеми організації і управління.

Соціально-психологічні особливості спільної трудової діяльності, включаючи спільну діяльність в соціотехнічних системах. Прикладні проблеми організації і управління.

Соціально-психологічні проблеми сумісної ігрової діяльності. Прикладні проблеми організації і управління.

Психологія спільної діяльності в екстремальних умовах. Соціально- психологічна підготовка і навчання групових суб'єктів спільної діяльності.

## **6. ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ**

### **6.1. Поняття про особистість в психології**

Поняття «людина», «організм», «індивід», «особистість», індивідуальність, їх співвідношення. Соціологія і психологія особистості. Системний підхід у вивченні особистості.

Психологічна структура особистості. Основні компоненти особистості. Концепція структури особистості в психології. Взаємозв'язок психічних процесів, властивостей і психічних станів у структурі особистості.

Біологічне і соціальне у розвитку особистості. Умови, рушійні сили, джерела розвитку особистості. Історичне та індивідуальне у розвитку особистості. Колективне та індивідуальне в особистості людини.

Особистість, діяльність, спілкування. Системна організація особистості. Діяльність і спілкування як умова формування особистості. Закономірності розвитку особистості в онтогенезі. Проблема періодизації розвитку особистості. Свідомість і самосвідомість особистості, рівні їх розвитку. Свідомість і самосвідомість та їх місце у психіці організації особистості, її регуляції. Рівні самосвідомості. Самосвідомість, творчість, свобода особистості.

Теорії особистості в зарубіжній психології. Теорії особистості в глибинній психології (фрейдизм і неофрейдизм; З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер, К. Хорш, Г. Саллівен, Е. Фромм, Е. Еріксон). Гуманістичні теорії особистості (К. Роджерс, Г. Олпорт, А. Маслоу). Теорія особистості в екзистенціальній психології (Ж.-П. Сартр, Штраус). Особистість в теоріях гештальтпсихології (К. Левін). Концепція Е. Шпрингера. Теорії особистості у французькій соціологічній школі (П. Жане, Ж. Нюттен). Теорія особистості у марксистсько- орієнтованій зарубіжній психології (Л. Сев, Ж. Політцер).

Концепції потреб і мотивації поведінки у зарубіжній теорії особистості. Потреби як внутрішнє джерело активності особистості. Поняття про потреби. Різні підходи до визначення потреб. Види потреб та їх характеристика. Розвиток потреб.

Спрямованість особистості. Визначення спрямованості особистості. Різні підходи до визначення. Мотив і мотивація. Потреби і мотиви. Специфіка мотиваційної сфери людини. Проблема класифікації мотивів.

Установки і ставлення особистості. Їх визначення. Види установок і відношень. Інтереси особистості. Види інтересів. Принципи, класифікація.

Світогляд, переконання та ідеали особистості. Їх роль у становленні особистості.

Особистість і колектив. Поняття про групи. Види груп. Рівні розвитку груп. Проблема взаємозв'язку особистості і колективу. Вплив групи (колективу) на особистість. Вплив

особистості на групу (конформізм та нонконформізм).

Особистість і праця. Роль «суб'єктивного» фактора у трудових колективах. Ініціатива, активна життєва позиція, відповідальність особистості у трудовій діяльності.

Мотиви та мотивація соціальної поведінки особистості. Природні чинники в регуляції соціальної поведінки особистості. Формування соціогенних потреб особистості.

Структура та моделі просоціальної мотивації. Мотивація афіліації та її дослідження Мехраб'яном і Ксендзським. Мотивація допомоги (Шварц, Хекхаузен). Мотивація влади та соціально-психологічного впливу. Історія та сучасні погляди і підходи в дослідженні. Мотивація відповідальності та її дослідження в соціальній психології.

Психологічні механізми регуляції соціальної поведінки. Соціально- психологічні особливості адаптації особистості в соціальному середовищі. Соціальна залежність та психологічна регламентація соціальної поведінки. Системи соціальних та індивідуальних значень: нормативна та рольова регуляція; психологічні проблеми конвенціональної регуляції поведінки. Соціально-психологічні функції соціального контролю; формуючий вплив соціальних цінностей, традицій, ритуалів. Саморегуляція соціальної поведінки особистості. Динамічна структура особистості. Самосвідомість і соціально- психологічні механізми її формування. Соціальні настанови, ціннісні орієнтації, спрямованість та позиції особистості як механізми саморегуляції соціальної поведінки. Емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти соціальних настанов.

Значення досліджень настанови в школі Узнадзе для вивчення соціальних настанов. Категорії "настанова", "спрямованість", "ціннісна орієнтація". Традиції дослідження соціальних настанов – атитюдів у сучасній західній соціальній психології. Необіхевіористський і когнітивний підходи до вивчення атитюдів. Позиції американської соціальної психології в дослідженні атитюдів. Методи вимірювання атитюдів.

Функції соціальних настанов у регуляції соціальної поведінки особистості. Співвідношення соціальних настанов і реальної поведінки (експеримент Лап'єра).

Ієрархічна структура диспозицій особистості. Зміст диспозиційної концепції регуляції соціальної поведінки особистості. Проблема зміни соціальних настанов, її теоретичні та практичні аспекти.

Сучасні проблеми прогнозування соціальної поведінки особистості. Соціально-психологічні дослідження когнітивної, емотивної та валітивної активності людини. Соціально-психологічні проблеми екологічно-орієнтованої поведінки і діяльності людини; загальні психологічні проблеми девіантної соціальної поведінки особистості.

Психологічні проблеми формування стилю життя особистості.

Людина і політика. Об'єктне і суб'єктне ставлення до індивіда. Проблема особистісних рис у політичній психології. Політична ідентичність. Рольовий підхід до особистості. Поняття авторитарної особистості (Т. Адорно, Е. Фромм, Б. Альтмейєр). Конформність та підкорення авторитетові (С. Мілграм, С. Аш, М. Шериф). Методи психологічного вивчення особистості, їх специфіка.

## **62. Психологічні проблеми соціалізації особистості.**

Поняття соціалізації. Соціально-психологічні і соціологічні аспекти соціалізації. Концепції соціалізації в західній соціальній психології. Проблеми соціалізації в психоаналізі. Культурно-діяльнісна концепція соціалізації.

Основні етапи соціалізації індивіда. Підходи до визначення основних етапів соціалізації у вітчизняній психологічній літературі.

Механізми та інститути соціалізації. Формування самосвідомості в процесі соціалізації. Значення групових і суспільних норм. Залежність механізмів та інститутів соціалізації від характеру суспільних відносин. Соціалізація і детермінація соціальної поведінки особистості.

Соціально-психологічні фактори культури та їх вплив на процеси і феномени соціалізації.

Соціально-психологічні проблеми акмеології.

Політична соціалізація особистості. Механізми політичної соціалізації на загальносоціальному, соціально-психологічному та індивідуально- психологічному рівні.

Основні вікові стадії політичної соціалізації та їх особливості. Основні системи політичної соціалізації: цілеспрямована, стихійна, саморозвиток. Основні чинники формування політичної свідомості особистості. Політичні настанови і цінності особистості. Політична культура як синтез політичної свідомості та поведінки. Типологія політичних культур.

### **6.3. Психологія політичної влади та політичного лідерства**

Політична влада як об'єкт досліджень політичної психології. Феномен політичного лідерства як людський вимір влади.

Основні теорії політичного лідерства. Теорії «героїв» і теорії «рис». Теорії середовища. Особистісно-ситуаційні теорії. Теорії взаємодії-очікування.

«Гуманістичні» теорії. Теорії обміну. Мотиваційні теорії. Сучасні підходи до проблеми лідерства.

Лідер і його команда. Основні стилі лідерства. Ієрархічні рівні та моделі лідерства.

Імідж політичного лідера, механізми і методи його формування.

Психологія професійної політичної діяльності. Особливості політичної діяльності на етапах боротьби за владу і реалізації владних функцій.

Психологія прийняття політичних рішень та організації процесу їх виконання.

Психологія ведення політичних переговорів.

### **6.4. Соціально-психологічні характеристики особистості.**

Становище особистості в системі комунікативних, інтерактивних і перцептивних впливів групи. Значення життєвого досвіду у сприйманні та пізнанні іншої особистості. Поняття соціально-психологічної компетентності особистості і його зміст. Специфіка соціально-психологічних здібностей та властивостей.

Комунікативні властивості особистості – уміння спілкування. Проблема когнітивної складності особистості та її когнітивного стилю.

Особистість і проблема взаємодії. Уміння і готовність особистості до спільної діяльності. Ефективність діяльності особистості в умовах сумісності.

Місце і роль перцептивних властивостей особистості в оптимізації системи міжособистісних стосунків у групі. Поняття соціально-перцептивних здібностей особистості.

Психологічний час та психологічний вік особистості як соціально- психологічні характеристики особистісного росту.

Життєві кризи особистості. Специфіка особистісних конфліктів та семантичного простору особистісної напруженості. Соціально-психологічний тренінг як спосіб розвитку соціально-психологічних характеристик особистості. Практичне значення вдосконалення соціально-психологічних характеристик особистості.

### **6.5. Становлення особистості**

Проблема періодизації розвитку особистості в радянській і зарубіжній психології. Біогенетична періодизація та формування «Я»-концепції. Ідентичність, креативність та самотворча активність особистості, психологічний вік особистості. Самооцінка особистості. Структурно-динамічна модель самооцінки. Типи та види самооцінок.

Роль соціуму у формуванні особистості. Соціальна орієнтація особистості: потреба в людських контактах та самоствердження.

Реалізація особистісних цілей і загальногрупові цілі. Особистісні та міжособові конфлікти.

Соціокультурні впливи на становлення особистості. Формування мотиваційної сфери особистості. Типи мотивації.

### **6.6. Індивідуально-психологічні властивості особистості**

Вивчення властивостей нервової системи людини як фізіологічної основи індивідуально-психічних відмінностей. Вчення І. П. Павлова про основні властивості нервової системи як фундаментальні нейродинамічні параметри індивідуальності. Загальні і специфічні властивості нервової системи. Дослідження В. М. Теплова, В. Д. Небилицина та ін. Проблема взаємодії природженого і набутого у формуванні особливостей вищої нервової системи. Поняття індивідуального стилю діяльності та психологічні прояви властивостей нервової системи у трудовій та учбовій діяльності.

Темперамент. Поняття про темперамент. Темперамент і тип вищої нервової діяльності. Основні види темпераменту, їх психологічна характеристика. Теорія темпераменту у зарубіжній і вітчизняній психології. Темперамент і характер. Темперамент та індивідуальний стиль діяльності. Методи вивчення темпераменту.

Характер особистості. Поняття про характер. Природні і соціальні передумови характеру. Структура характеру. Різні точки зору на структуру характеру. Типологія характеру. Історія вчення про характер.. Формування характеру. Методи вивчення характеру.

Здібності. Поняття про здібності. Різні підходи до їх визначення. Структура здібностей. Загальне і особливе в аналізі здібностей. Біологічне і соціальне у розвитку здібностей. Співвідношення природженого і успадкованого у задатках. Задатки і здібності. Здібності і властивості ВНД. Теорія здібностей у психології. Види здібностей та їх рівні. Здібності та особистість. Формування здібностей. Методи вивчення здібностей.

## **7. ПСИХОЛОГІЯ СПІЛКУВАННЯ.**

### **7.1. Загальні питання проблеми спілкування**

Дослідження спілкування в різних системах наукового знання: у філософському, соціологічному, загальнопсихологічному, соціально- психологічному аспектах. Специфіка соціально-психологічного підходу до вивчення спілкування. Значення спілкування для розвитку індивіда і суспільства. Зв'язок спілкування і діяльності. Психологічна природа та функції спілкування. Зміст, форми та механізми спілкування. Основні сторони процесу спілкування: комунікативна, інтерактивна, перцептивна. Спілкування і міжособистісні стосунки.

### **7.2. Психологія комунікативних процесів.**

Спілкування як обмін інформацією. Специфіка комунікативного процесу між людьми: збагачення і розвиток інформації в ході її "руху", активна позиція партнерів у комунікативному процесі. Значення даних семантики, теорії інформації, семіотики і лінгвістики для соціально-психологічного аналізу комунікативного процесу. Людина як знак в комунікативному процесі.

Соціально-психологічні проблеми в дослідженнях семіотичних та семантичних аспектів комунікативних процесів.

Семіотична система Ч.Моріса та її зв'язок з організацією комунікативної дії. Фази комунікативного процесу.

Понятійний апарат соціальної психології для опису комунікативної ситуації. Використання різних знакових систем у комунікативному процесі. Види комунікації.

Вербальна комунікація. Проблема тезаурусу.

Основні види невербальної комунікації. Оптико-кінетична система знаків (жести, міміка, пантоміміка) та її роль у комунікативному процесі. Основні положення кінетики. Паралінгвістична та екстралінгвістична система знаків (роль інтонації і різних невербальних включень у людську розмову), її значення в процесі спілкування.

Візуальний контакт і його значення в комунікативному процесі.

Основні напрями експериментальних досліджень кожного виду невербальної комунікації.

Спілкування як психологічний механізм формування спільного досвіду.

### **7.3. Психологія масових інформаційних процесів.**

Масова комунікація як соціально-психологічний феномен.

Функції процесів масової комунікації та їх соціально-психологічні ознаки. Психологічні ефекти масових інформаційних процесів.

Управління ефективністю масових інформаційних процесів. Стихійні процеси передачі та трансформації інформації в суспільстві.

Чутки як форма стихійної передачі інформації: динаміка функціонування чуток. Типологія чуток.

#### **7.4. Механізми впливу в процесах спілкування та спільної діяльності.**

Соціально-психологічні функції засобів і методів впливу в процесі спілкування і спільної діяльності людей.

Загальні механізми соціально-психологічного впливу. Історичні традиції соціальної психології у вивченні зараження, навіювання, наслідування.

Зараження як засіб групового впливу. Феномен зараження в сучасних суспільствах.

Навіювання або сугестія як цілеспрямований неаргументований вплив, заснований на схильності до некритичного сприймання інформації. Понятійний апарат для опису соціальної сугестії. Феномен контрсугестії. Умови ефективності навіювання.

Прикладне значення досліджень соціальної сугестії. Навіювання і переконування.

Наслідування. Традиції дослідження наслідування в історії соціальної психології. Теорія наслідування Г.Тарда. Соціально-психологічні механізми пропаганди та переконуючого впливу.

### **8. ПРОБЛЕМА ГРУП В СОЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГІЇ.**

#### **8.1. Загальні питання психології груп**

Значення соціологічного аналізу для постановки проблеми групи в соціальній психології. Група як система діяльності і як суб'єкт діяльності. Спільноти і групи. Психологічна ознака спільноти – виникнення "ми-відчуття". Інші феномени "групової свідомості". Аналіз досліджень проблеми групи в соціальній психології. Основні характеристики групи. Позиція, статус, роль особистості в групі. Групові норми і цінності. Поняття санкцій у соціальній психології.

Класифікація груп, що вивчаються соціальною психологією. Організації як соціальні інститути і соціально-психологічне середовище. Психологічні складові в регуляції їх життєдіяльності.

#### **8.2. Дослідження великих груп у соціальній психології.**

Проблематика психології великих груп. Класифікація великих груп. Тимчасові, неорганізовані групи – натовп, аудиторія, публіка і та ін. Поняття "масова поведінка". Стійкі соціальні групи (соціальні прошарки, нації, профгрупи). Структура великих соціальних груп. Особливості дослідження психології великих соціальних груп: обмеженість можливостей експерименту, специфіка спостереження, використання апарату статистики, включення логіко-теоретичних методів аналізу. Зв'язок соціальної психології і соціології у дослідженні психології великих груп.

Психологічні особливості етнічних груп.

Традиції, їх дослідження в соціальній психології. Психологія нації.

Поняття "національна свідомість", "національний характер", "психічний склад нації", "етнічний стереотип". Етнопсихологічні дослідження у вітчизняній соціальній психології.

Поняття «ідентичність». Національна, громадянська, етнічна, гендерна ідентичності.

#### **8.3. Проблеми дослідження малих груп у соціальній психології.**

Історія питання. Причини збільшення інтересу до дослідження малих груп у соціальній психології ХХ ст. Соціологічний і соціально-психологічний підходи до вивчення малих груп.



Традиції в соціологічному і соціально- психологічному дослідженні малих груп на Заході: соціометричний напрям (Дж.Морено), соціологічний напрям (Е.Мейо), школа групової динаміки (К.Левін).

Поняття "малої групи". Параметри дослідження малої групи за моделлю Креча, Крачфілда і Балаччи. Класифікація малих груп.

Група і організація. Структура малої групи. Значення різних типів малих груп для детермінації поведінки індивіда. Структурні і динамічні аспекти малих груп. Проблема розвитку групи. Принцип діяльнісного опосередкування групової активності.

#### **8.4. Розвиток групи і соціально-психологічні характеристики колективотворчих процесів.**

Постановка проблеми колективу в соціальній психології як специфічна риса вітчизняної соціальної психології. Значення ідей А.С.Макаренка для розробки соціально-психологічної теорії колективу. Ознаки колективу, соціально-психологічний аспект його дослідження. Експериментальні дослідження проблеми розвитку колективу в сучасній соціальній психології. Осноані психологічні критерії, що відображають стадії і рівні розвитку колективу. Діяльнісне опосередкування групових процесів. Механізми, феномени. Методики вимірювання рівня розвитку колективу.

#### **8.5. Основні процеси динаміки малих груп.**

Загальна характеристика динамічних процесів у малій групі.

Феномен групового тиску. Різна інтерпретація понять "конформізм", "конформність", "конформна поведінка". Теоретичний підхід та експериментальні дослідження конформізму в західній соціальній психології. Експерименти С.Аша з досліджень конформізму в лабораторних умовах.

Співвідношення понять "конформність" і "навіюваність". Конформність і негативістська поведінка. Значення досліджень феномена групового тиску для оптимізації діяльності. Особливості фаз групової динаміки Моделі Такмена, Е.Мабрі, Стенфорда і Роарка.

Групова згуртованість. Традиції вивчення групової згуртованості в західній соціальній психології. Соціометричні індекси групової згуртованості. Методи вивчення згуртованості Л.Фестінгера і Т.Ньюкома. Уявлення про згуртованість, засновані на ідеї емоційної привабливості групи. Поняття ціннісно-орієнтаційної єдності групи як показника групової згуртованості в умовах спільної діяльності.

Лідерство і керівництво в малих групах. Визначення поняття "лідер" у соціальній психології. Теоретичні підходи до вивчення лідерства в історії соціальної психології та в сучасній соціальній психології на Заході. Теорія рис лідерства і її зв'язок з харизматичною концепцією. Ситуаційна теорія лідерства і її критика Ж.Піаже.

Експериментальне дослідження стилю лідерства в школі групової динаміки К.Левіна.

Методика виявлення лідерів у малих групах. Вплив стилю лідерства на згуртованість групи.

Прийняття групового рішення. Основні фактори, які впливають на механізм формування групової думки і на процес прийняття рішення групою. Явище поляризації групи. Проблема співвідношення якості групового та індивідуального рішення.

Феномен "зрушення ризику" і його роль у поясненні природи групового рішення. Групові конфлікти і механізм прийняття рішення. Методи підвищення ефективності прийняття рішення групою: брейнстормінг, синектика та ін. Практичне значення досліджень прийняття групового рішення.

#### **8.6. Психологія масових соціальних процесів і рухів.**

Громадська думка і громадські настрої – характеристики масових соціальних процесів. Взаємодія великих соціальних груп у масових соціальних процесах. Емоційна сфера психології

великих соціальних груп її значення для формування громадської думки і громадських настроїв.

Механізми формування громадської думки. Психосемантичні методи соціально-психологічного дослідження громадської думки і інших проявів масової свідомості.

Специфіка соціально-психологічних механізмів формування громадських настроїв. Роль засобів масової комунікації у формуванні громадської думки, громадських настроїв, соціальних стереотипів інше.

Співвідношення факторів свідомого впливу на громадську думку та суспільних стихійних впливів. Проблема "соціального підсвідомого" в науковому дослідженні в соціальній психології.

Практичне значення вивчення громадської думки і громадських настроїв у сучасних умовах.

## **9. ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

### **9.1. Психологія політичних еліт, груп та організацій**

Поняття еліти та політичної еліти. Психологічні теорії політичних еліт. Політичні еліти в сучасному суспільстві.

Група як суб'єкт політики. Особливості малих груп у політиці та їх типології. Етапи і механізми становлення групового суб'єкта політики.

Великі соціальні групи і політичні організації. Соціально-професійні групи, страти, класи і верстви населення. Політико-психологічні рівні спільності великих груп. Політична організація та масовий політичний рух як психологічні феномени.

Психологічні аспекти виникнення та функціонування ідеології.

Специфіка формування і змісту ідеологій соціальних груп.

Етнопсихологічні аспекти політики. Психічний склад нації, національна ментальність і національний характер. Етноцентризм, шовінізм та ксенофобія. Національна свідомість і самосвідомість.

Радикалізм, екстремізм і конфлікти у політичному процесі.

### **9.2. Психологія масової політичної свідомості та поведінки**

Маса як соціально-психологічний феномен. Основні види мас. Поняття і структура масової політичної свідомості. Відмінність масової свідомості від свідомості великих груп. Свідоме і несвідоме у масовій політичній свідомості. Масова політична поведінка.

Масові настрої як політико-психологічний феномен: визначення, генеза, суб'єкти, функції, механізми. Основні підходи до класифікації масових політичних настроїв і механізми їх формування.

Специфіка стихійної політичної поведінки, її основні фактори й механізми. Поняття натовпу в політичній психології. Психологія зібраної публіки. Паніка й агресія як основні форми стихійної політичної поведінки.

### **9.3. Психологія політичної участі та електоральної поведінки**

Політична активність. Ступінь залученості в суспільно-політичне життя та форми політичної участі. Протестна політична участь. Політична пасивність, політичне відчуження.

Основні теорії електоральної участі. Мотивація електорального політичного вибору. Особливості електорального вибору в Україні.

### **9.4. Психологія політичного впливу, пропаганди та реклами**

Психологічні механізми політичної комунікації. Основні психологічні механізми політичного впливу.

Політична реклама як система політичних комунікацій. Основні методи політичної

реклами. Політичні гасла, слогани в рекламі, їх вплив на громадян.

Поняття “паблік рилейшнз”. Піар-діяльність як засіб формування громадської думки. Роль іміджу в піар-кампанії.

Поняття “маніпуляція” в політиці. Основні ознаки та методи політичної маніпуляції.

ЗМК як інструмент політичних маніпуляцій. Маніпулювання свідомістю в тоталітарному і демократичному суспільствах. Використання міфів для маніпулювання громадською думкою. Методи невербальної маніпуляції в політиці.

## **10. СПЕЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

### **10.1. Сфери діяльності соціального працівника.**

Соціальні відносини як об’єкт дослідження теорії соціальної роботи. Предмет соціальної роботи. Історичні аспекти соціальної роботи відповідно до сфер діяльності соціального працівника. Асоціація соціальних працівників. Кодекс етики соціального працівника. Законодавча основа прав і обов’язків соціального педагога і соціального працівника. Державно-правові основи соціального захисту населення. Принципи соціальної політики держави. Основні принципи державної молодіжної політики. Роль НДО в розвитку якості надання соціальних послуг.

### **10.2. Форми і методи соціальної роботи з різними цільовими групами.**

Різновиди сфер діяльності у відповідності до цільових груп. Перелік цільових груп та обґрунтування необхідності роботи з ними. Система служб соціальної роботи. Адміністративно-організаційний та індивідуально-психологічний рівні соціальної роботи. Техніки соціальної роботи.

Розвиток мережі телефонів довіри в Україні: функції, зміст, методи роботи. Психологічні принципи організації волонтерської роботи. Сфери діяльності волонтерів. Мотивація волонтерської роботи. Розвиток волонтерства на Україні і в світі. Психологічний аспект роботи соціального працівника з маргінальними групами населення. Психологічна підтримка обдарованих дітей. Особливості соціальної роботи з молоддю. Соціальна робота з неповнолітніми самотніми матерями. Роль соціального працівника у діяльності дитячих та молодіжних об’єднань.

### **10.3. Психологічні технології в соціальній роботі.**

Вимоги до особистості соціального працівника як суб’єкта психокорекційної діяльності. Професійний відбір. Особистісна підготовка, особистісне зростання, професійні навички. Форми й методи підготовки фахівців, які володіють психологічними технологіями в соціальній роботі. Психологічне консультування. Консультування ворожо налаштованих і агресивних клієнтів. Консультування маніпулятивних клієнтів. Консультування регулярних клієнтів.

Психодіагностика в соціальній роботі. Індивідуальна психологічна корекція. Групові форми психокорекції. Психодинамічна модель соціальної роботи. Екзистенційна модель соціальної роботи. Гуманістична модель соціальної роботи. Когнітивна модель соціальної роботи. Рольова модель практики соціальної роботи. Психологія біхевіоризму в контексті проблем соціальної роботи. Співвідношення принципів діяльності практичного психолога та соціального працівника.

Організація групової роботи. Особливості і різні форми організації групової роботи. Поняття про психологічний захист особистості. Класифікація механізмів психологічного захисту особистості. Можливості нейтралізації психологічного захисту клієнта. Становлення довірчих стосунків у ході групової взаємодії. Забезпечення ведучим тренінгу зворотного зв’язку з членами групи. Критерії ефективності роботи групи.

Основні функції консультативної роботи соціального працівника. Організаційні засади

консультаційної роботи в системі служб соціальної роботи. Розкрити мету та завдання психологічного консультування у залежності від проблеми клієнта. Розкрити сутність основних теоретичних підходів до психологічного консультування.

Моделі психологічного консультування. Етичні питання консультування. Права клієнта в консультативному процесі. Роль і місце консультанта в процесі консультування. Рольові функції консультанта. Постулати кваліфікаційного психологічного консультування. Вимоги до особистості консультанта – модель ефективного консультанта. Система цінностей консультанта. Вплив цінностей консультанта на клієнта. Причини відмови клієнта від консультування. Блоки інформації про клієнта. Схема збору інформації про клієнта.

Сучасні тенденції і проблеми вітчизняної теорії та практики соціальної роботи. Особистісне і професійне самовизначення вітчизняного консультанта.

#### **10.4. Сутність профілактичної діяльності соціального працівника: зміст, форми та методи.**

Визначення поняття “профілактика”, “попередження”, “превенція”, “пропаганда”, “агітація”, “соціальна реклама”. Формування громадської думки стосовно пріоритету здорового способу життя. Соціальна політика держави у попередженні негативних суспільних явищ. Роль соціальних служб для молоді у здійсненні профілактичної діяльності.

Сутність профілактичної діяльності соціального працівника у попередженні суїцидальної поведінки. Класифікація суїцидальних проявів. Схема суїцидальної поведінки. Роль сім’ї в генезі суїцидальної поведінки. Суїцидальна спроба. Суїцидальна загроза. Механізм суїцидальної поведінки. Особливості проведення бесіди з суїцидентом.

Роль держави у профілактичній діяльності з попередження розповсюдження наркоманії. Державне регулювання реклами алкоголю та тютюну як складова профілактичної роботи.

Роль соціального працівника у профілактиці негативних наслідків впливу алкогольної сім’ї на розвиток дитини. Визначення понять “кризова інтервенція”, “соціальне втручання”.

Просвітницька робота з питань профілактики паління, вживання алкоголю та наркотиків у відповідності до цільових груп. Просвітницька робота з підлітками з питань профілактики паління, вживання алкоголю та наркотиків.

Роль соціальної роботи у вирішенні проблем попередження розповсюдження ВІЛ/СНІД.

Досвід роботи громадських організацій у профілактиці негативних явищ та форми їх взаємодії із соціальними службами.

#### **10.5. Соціально-психологічна експертиза і консультація.**

Соціально-психологічна експертиза і консультація як форми психологічної практики і як напрямки реалізації методу експертних оцінок. Подібність і відмінність соціально-психологічної експертизи від соціально- психологічної консультації.

Соціально-психологічна експертиза державних і соціальних реформ, зміни структури управління. Соціально-психологічна експертиза проектів Конституції та Законів України.

Соціально-психологічна консультація при проведенні окремих заходів, виконанні конкретних завдань.

Вимоги до психолога, який проводить соціально-психологічні експертизи і консультації.

Технологія проведення соціально-психологічної експертизи: ознайомлення із завданням, виділення предмета дослідження, підбір методик, проведення пілотажного дослідження, оцінка проміжних результатів, проведення основного дослідження, інтерпретація даних, висновки, роз’яснення висновків і підстав для них.

Специфіка навчання одноразових і тривалих соціально-психологічних консультацій. Зростання ролі соціально-психологічної експертизи і консультацій.

#### **10.6. Соціально-психологічна служба.**

Соціально-психологічна служба в системі соціальної роботи. Структура соціально-

психологічної служби. Використання методології та методів соціально-психологічних експериментів, моделювання, багатомірної статистики, кваліметрії в соціальних дослідженнях та прогнозах.

Здійснення соціально-психологічної експертизи соціально-орієнтованих проєктів.

Розробка медіаторних технологій (підготовка, організація та проведення переговорів, конфліктологічні консультації, вирішення завдань паблік-рілейшнз тощо).

Розробка технології тренінгів, фокус-груп, мислетворчих та організаційно-діяльнісних ігор, інноваційних заходів.

Соціально-психологічна підготовка до управлінської діяльності, формування управлінських команд.

Соціально-психологічні технології підготовки фахівців до професійної діяльності в системі "людина – людина" та масових комунікативних процесів.

#### **10. 7. Просвітницька робота з питань профілактики паління, вживання алкоголю та наркотиків у відповідності до цільових груп.**

Багатоаспектність проблеми профілактики адиктивної поведінки. Методи роботи соціального педагога з неповнолітніми з “групи ризику” стосовно адиктивної поведінки. Превентивна освіта: принципи, форми і методи. Напрями превентивної освіти. Досвід впровадження превентивної освіти в Україні та світі. Просвітницька робота з підлітками з питань профілактики паління, вживання алкоголю та наркотиків. Закони й постанови, що регламентують роботу з попередження поширення алкоголізму та наркоманії. Співпраця держави та недержавних організацій у вирішенні проблем профілактики адиктивної поведінки. Роль держави та недержавних організацій у вирішенні проблем попередження та подолання адиктивної поведінки. Проблеми реабілітації осіб, uzалежнених від алкоголю та наркотиків. Досвід недержавних організацій по ресоціалізації осіб, uzалежнених від психотропних речовин. Досвід роботи груп самопомогі: АА, АН, Ал-Анон, Алатін. Специфіка соціальної роботи у закладах для лікування та соціальної реабілітації осіб, які uzалежені від психотропних речовин. Зміст та форми роботи соціального працівника з дітьми із алкогольною uzалежнених сімей.

#### **10.8. Соціально-психологічні аспекти сім'ї.**

Специфіка сім'ї як малої групи. Соціально-психологічна характеристика внутрішньосімейних стосунків. Проблема сімейних ролей і їх зміни в ході розвитку суспільства. Психологічні аспекти проблем репродуктивної поведінки.

Значення емоційних характеристик у внутрішньосімейних стосунках. Психологічні причини розлучень. Сутність дисфункції та соціального неблагополуччя сім'ї. Основний зміст консультативної роботи з сім'єю. Методи діагностики стосунків в сім'ї. Причини виникнення дисфункційних сімей. Можливості соціальної та психологічної корекції. Етична сторона прикладних досліджень у галузі психології сім'ї.

Визначення понять “дисфункційна сім'я”, “соціально-неблагополучна сім'я”, “соціально неспроможна сім'я”. Критерії визначення необхідності соціального втручання у життя сім'ї. Сфери компетенції соціального працівника у роботі з сім'ями.

Проблеми родинного насильства. Різновиди родинного насильства. Економічні, культурно-історичні та соціально-психологічні витоки насильства в родині. Ознаки насильства над дітьми: фізичні, психологічні, поведінкові. Вплив родинного насильства на психічний розвиток дитини. Психологічні особливості дітей, які потерпають від насильства. Роль держави у вирішенні проблеми родинного насильства.

Зміст та форми роботи соціального працівника з алкогольними uzалежненими сім'ями. Поняття “співузалеження”. Психологічна характеристика співузалежених членів родини. “Кризова інтервенція” як різновид соціального втручання в життя сім'ї з алкогольними проблемами. Психологічна допомога сім'ям в ресоціалізації після позбавлення від алкогольних проблем.

Патронаж соціально-неблагополучних сімей. Робота з соціально неспроможними сім'ями. Перспективні напрями соціально-педагогічної взаємодії з неблагополучними сім'ями.

#### **10.8. Соціально дезадаптована поведінка неповнолітніх.**

Необхідність диференціації соціально дезадаптованої поведінки від девіацій, викликаних порушеннями психічної діяльності. Детермінанти відхилень у розвитку особистості. Новоутворення в структурі особистості дитини, які перешкоджають процесу соціалізації: смисловий бар'єр, афект неадекватності, розбіжність ставлень тощо. Порушення поведінки в підлітковому віці. Кризи підліткового віку як фактор девіантної та соціально дезадаптованої поведінки. Роль групової взаємодії підлітків у формуванні схильності до адиктивної та девіантної поведінки. Психологічні ознаки асоціальних угруповань неповнолітніх.

Методи діагностики типу соціальної дезадаптації.

Методи інтегральної оцінки особистості дитини в контексті соціальної ситуації її розвитку. Переваги та недоліки проєктивних методів. Експериментальні методи та умови їх застосування в діагностиці девіантної поведінки. Методи дослідження структурних компонентів особистості та порушень у розвитку психічних процесів. Побудова процедури діагностичного обстеження дітей відповідно до їх віку. Складання психолого-педагогічної характеристики та висновків психологічного обстеження дитини з девіантною поведінкою.

#### **10.10. Соціально-психологічна характеристика осіб “групи ризику” та особливості роботи з ними**

Критерії визначення осіб, які належать до “групи ризику”. Визначення гармонійної та особистісно зрілої людини, її особистісна відмінність від людини, яка належить до “групи ризику”. Методи визначення рис особистості людей, які належать до “груп ризику”. Конфліктність особистості як ознака осіб “групи ризику”.

Особливості роботи соціального педагога з підлітками “групи ризику” в залежності від їх типу соціальної дезадаптації. Особливості роботи соціального педагога з батьками підлітків “групи ризику”. Зміст та форми роботи з соціального педагога з бездоглядними та безпритульними дітьми. Робота соціального працівника з дітьми, які знаходяться у кризових ситуаціях. Особливості діяльності соціального працівника в зоні посткатастроф. Особливості діяльності соціального працівника з особами, які повернулися з місць позбавлення волі.

Необхідні особистісні характеристики соціального працівника та навички взаємодії з людьми, як умови ефективної соціальної роботи. Мета спілкування соціального працівника з особами групи ризику у надзвичайних умовах.

Вимушене спілкування як різновид вимушених умов. Техніки встановлення контакту. Маніпулятивна поведінка. Особливості комунікативної діяльності в практиці соціальної роботи: різновиди, функції та засоби. Принципи і техніки ефективного спілкування. Роль невербальних засобів спілкування у роботі з особами “групи ризику”. Стратегії поведінки в конфлікті. Засоби регулювання та розв'язання конфліктів. Застосування методу контактної взаємодії в умовах вимушеного спілкування.

#### **10.11. Робота соціального працівника з безробітними та з особами без визначеного місця проживання.**

Безробіття як новий соціальний феномен в Україні. Соціальні та економічні причини безробіття. Психологічні причини безробіття. Феномен “прихованого” безробіття.

Психологічні аспекти проблеми безробіття. Особливості сприймання втрати роботи людьми різного віку та соціального статусу. Особливості особистості як перебувають в умовах тривалого безробіття. Недостатність розвитку функцій прогнозу та порушення процесу цілепокладання як фактори становлення особистості “професійного безробітного” та осіб без визначеного місця проживання.

Служби зайнятості як роль у сучасному суспільстві. Завдання. Напрями, форми і методи

роботи служб зайнятості. Роль соціального працівника у діяльності служб зайнятості. Проблеми перенавчання, осолодіння новими професіями та адаптації людини до нового робочого місця. Розвиток мотивації трудової діяльності як психологічний компонент соціальної роботи з безробітними.

#### **10.12 Робота соціального працівника з людьми, які знаходяться у кризових ситуаціях.**

Визначення поняття “кризові ситуації”. Різновиди кризових ситуацій у житті людини. Вікові особливості переживання людиною життєвої кризи. Особливості переживання життєвої кризи відповідно до ступеню особистої зрілості людини. Механізм психологічного захисту та продуктивна поведінка як варіанти виходу з кризової ситуації. Паніка як наслідок кризової ситуації в житті людини. Динаміка панічної поведінки, фази виникнення і завершення паніки. Цільові впливи по обмеженню дифузії панічної поведінки.

Психологія забобонів, травмуючих вірувань і масових когнітивних збочень в свідомості, що викликають фобії і порушення психічного здоров'я. Посттравматичні стресові розлади їх ознаки та наслідки. Допомога при наявності посттравматичних стресових розладів.

Роль психологічної допомоги у кризових ситуаціях. Місце та роль соціального працівника в процесі допомоги людині в ситуації життєвої кризи. Психологічні ефекти посткатастрофної поведінки особистості і груп.

Діяльність соціального працівника із соціальної адаптації інвалідів.

Поняття про інвалідність та інвалідизуючий дефект. Поняття “люди з особливими потребами”. Причини інвалідизації людей різного віку. Відмінність сприйняття інвалідизуючого дефекту у інвалідів з дитинства та осіб з набутою інвалідністю. Різновид та форми прояву інвалідності.

Стереотипи ставлення людей до інвалідів. Особистісні та інтелектуальні зміни інвалідів у відповідності з інвалідизуючим дефектом. Ставлення інвалідів до своєї життєвої ситуації.

Умови реалізації збережених можливостей інвалідів та компенсація їх обмежень. Активність як засіб підвищення життєздатності інвалідів.

Проблеми соціальної адаптації дітей з особливими потребами. Соціальна робота з батьками, які мають дітей з особливими потребами. Навчання дітей з обмеженими можливостями. Роль соціального працівника у створенні “безперешкодного середовища”.

Сприяння збереженню працездатності інвалідів. Поняття й зміст вільного часу інвалідів. Клуби за інтересами, спортивні секції та залучення до них інвалідів.

Поняття соціальної роботи з інвалідами. Соціальне обслуговування інвалідів та можливості їх медико-соціальної реабілітації. Законодавство України стосовно соціального захисту інвалідів. Міжнародні стандарти соціальної допомоги інвалідам. Державні та недержавні заклади в яких здійснюється соціальна опіка над інвалідами. Сучасна система пенсійного забезпечення інвалідів в Україні.

#### **10.13. Психологічні аспекти соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими та хворими на СНІД.**

Проблема "соціальних хвороб": "СНІД", "ВІЛ", хвороби, що передаються сексуальним шляхом. Визначення понять СНІД, ВІЛ, ХПСШ. Шляхи передачі ВІЛ-інфекції. Засоби визначення наявності ВІЛ-інфекції в організмі. Терміни проведення тестування на наявність ВІЛ-інфекції. Хід захворювання на СНІД. Форми прояву СНІДу. Терміни перебігу хвороби СНІД. Засоби профілактики ВІЛ-інфекції та хвороб, що передаються сексуальним шляхом. Розповсюдженість ВІЛ-інфекції в світі. Розповсюдженість ВІЛ-інфекції на Україні. Законодавство України стосовно ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД. Проблеми дискримінації людей, хворих на СНІД, та ВІЛ-інфікованих. Особливості догляду за хворими на СНІД. Соціально-психологічна допомога хворим на СНІД та членам їх сімей. Проблеми подолання

розповсюдження ВІЛ-інфекції на Україні та в світі.

#### 10.14. Психологічні аспекти соціальної роботи з людьми похилого віку.

Поняття про старість і старіння як соціологічні явища. Поняття “біологічного” і “хронологічного” віку. Причини й теорії біологічного старіння.

Середня тривалість життя людини. Залежність тривалості життя від статі людини. Поняття стереотипу старості. Особистісні та інтелектуальні зміни в старості. Страхи старих людей як вияв кризи старості. Життєвий баланс людей похилого віку. Періоди збереження можливостей і обмежених властивостей. Активність як засіб підвищення життєздатності людей похилого віку. Проблема співвідношення працездатності й довголіття. Поняття й зміст вільного часу людей похилого віку. Місце людини похилого віку у суспільстві на різних етапах історичного розвитку людства.

Поняття соціальної роботи з особами пенсійного віку. Соціальне обслуговування пенсіонерів та медико-соціальна реабілітація. Соціальна опіка над старими людьми. Сучасна система пенсійного забезпечення в Україні.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Myers, D. G. *Social psychology*. 10th ed. New York: McGraw-Hill Higher Education, 2010. 784 p. ISBN 978-0-07-337066-8. [https://diasmumpuni.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/02/david\\_g-myers\\_social\\_psychology\\_10th\\_editionbookfi.pdf](https://diasmumpuni.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/02/david_g-myers_social_psychology_10th_editionbookfi.pdf)
2. Ross, L., & Nisbett, R. E. (1991). *The person and the situation: Perspectives of social psychology*. McGraw-Hill Book Company.
3. The Cambridge Handbook of Political Psychology / ed. by D. Osborne, C. G. Sibley. Cambridge University Press, 2022. URL: <https://doi.org/10.1017/9781108779104>
4. Абульханова-Славская Н.А. Деятельность и психология личности.— М.: Наука, 1980. — 235 с.
5. Айхорн А. Трудный подросток. — М., 2001. — 304 с.
6. Американская социологическая мысль: Тексты.— М.: МГУ, 1994.— 496с.
7. Ананьев В.Г. Человек как предмет познания. — Л., 1969.
8. Андреева Г.М. Социальная психология. — М.: Изд-во МГУ, 1980.
9. Андреева Г.М., Богомолова Н.Н., Петровская Л.А. Современная социальная психология на Западе.—М., 1978.
10. Ассаджиоли С. Психосинтез. Теория и практика. Пер. с итал.— М.:REFL- book, 1994. — 314с.
11. *Баришполець О. Т.* Брехня в інформаційному просторі та міжособовій комунікації / О. Т. Баришполець. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013.
12. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы. — М., 1992.— 318с.
13. Берн Э. Трансакционный анализ и психотерапия. Пер. с англ. — Спб.: Изд- во "Братство", 1992.
14. Бернс Р. Развитие "Я" концепции и воспитание.— М.: Прогресс, 1986.
15. Бехтерев В.М. Объективная психология.—М., 1981.
16. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком.—М.: Изд-во МГУ, 1982.
17. Бодалев А.А. Личность и общение. Избр.труды. — М.: Педагогика, 1993.— 272 с.
18. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте.— М., 1968.
19. Бондаренко А.Ф. Социальная психотерапия личности. — К., 1991.
20. Бортніков В. І. Політична участь і демократія: українські реалії. — Луцьк, 2007.
21. Брунер Дж. Психология познания. — М.: Прогресс, 1977. — 412 с.
22. Брушлинский А.В., Поликарпов В.А. Мышление и общение.—Минск, БГУ, 1990.
23. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психологической диагностике.— К.: Наукова думка, 1989.—200 с.
24. Бурменская Г.В., Карабанова О.А., Лидерс А.Г. Возрастно- психологическое



- консультирование. Проблемы психического развития детей. – М.: Изд. МГУ, 1990.
25. Бэрн Р., Ричардсон Д. Агрессия. – СПб, 1997.
26. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник для педагогічних спеціалізованих вузів / М.Й.Варій. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 968 с.
27. Васютинський В. Винні чи безневинні? Почуття провини в колективній свідомості українців: монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 171 с. ISBN 978-966-189-665-8 – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/733661/>
28. Васютинський В. О. Інтеракційна психологія влади: Монографія. – К.: КСУ, 2005.
29. Васютинський В. Психологічні координати українського світу: монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Талком, 2024. 178 с. ISBN 978-617-8352-71-4 URL : [https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2025/01/monografiya2024\\_1.pdf](https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2025/01/monografiya2024_1.pdf)
30. Васютинський В. О. Психологічна правда про індивідуалізм і колективізм : монографія / В. О. Васютинський ; НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2016.
31. Веккер Л.М. Психические процессы: В 3 т.– Л.: Изд-во ЛГУ, 1974.– Т.1. – 334 с.
32. Вихованець О.А., Чемерис М.І. Соціально-педагогічні проблеми молоді з девіантною поведінкою // Зб. н. пр. "Теоретичні та методичні засади соціально-педагогічної підготовки вчителя". – Київ-Житомир. – ЖДПІ, 1999. – С.136-139.
33. Войтко В.І. Методологічні проблеми соціалізації молоді.–К., 1976.
34. Войтко В.И. Психологические условия формирования у слушателей социальных установок. – К., 1986.
35. Восприятие: механизмы и модели / Под. ред. Л.Я.Белопольского, Н.Ю.Алексеевко. – М.: «Мир», 1974. – 368с.
36. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6 т. – М.: Педагогика, 1982.
37. Гамезо М.В., Домашенко И.А. Атлас по психологии: Информ.–метод, материалы. – М.: Просвещение, 1986.–272 с.
38. Гильбух Ю.З. Умственно-одаренный ребенок /Психология, диагностика, педагогика/.–К., 1992.–84 с.
39. Гласс Д.Ж., Стэнли Д.Ж. Статистические методы в педагогике и психологии. Пер. с англ.–М: Прогресс, 1976. – 494 с.
40. Гнатенко П. И. Национальная идентичность : монография / П. И. Гнатенко. – Винница : Нилан-ЛТД, 2018. – 240 с. – Рос. мовою.
41. Гнатенко П.І. Феномен ідентичності: монографія. Вінниця : ТОВ «Твори». 2022. 194 с. ISBN 978-617-552-099-4
42. Гнатенко П. І. Психологія людської агресивності / П. І. Гнатенко. – К. : Наукова думка, 2017. – 172 с.
43. Годфруа Ж. Что такое психология. В 2-х ч. Пер.с франц.–1992.
44. Головатий М. Ф. Політична психологія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Міжрегіон. акад. упр. персон. (МАУП) – К.: МАУП, 2001.
45. Головаха Е., Кроник А. Психологическое время личности.–К.:НД, 1984.
46. Головаха Е., Панина Н., Психология человеческого взаимопонимания.– К., 1989.
47. Головаха Е.И., Панина Н.В. Социальное безумие: история, теория и современная практика.–К.: Абрис, 1994.–168 с.
48. Горностай П. П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности. – К.: Интерпресс ЛТД, 2007.
49. Горностай П. П. Консультативная психология: Теория и практика проблемного подхода / П. П. Горностай. – К. : Ника-Центр, 2018. – 400 с.
50. Горностай П. П. Психологія колективних травм : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2023. 336 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/738684/> ISBN 978-966-189-703-7
51. Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента. Пер. с англ.– М.:Изд-во МГУ, 1982.
52. Грановская Р.М. Элементы практической психологии.– Л.: Изд-во ЛГУ, 1988.–560с.

53. Гринсон Р.О. Приемы и техника психоанализа.—Пер. с англ.— Новочеркасск: Сагуна, 1994.—340 с.
54. Губеладзе, І. Г. (2021). *Соціальна психологія власності*. Київ, Талком
55. Давыдов В.В. Виды обобщения в обучении.— М.: Просвещение, 1972.
56. Джемс У. Психология. Пер. с англ.—М: Педагогика, 1991.—368с.
57. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист: зб.док. — К.: "Столиця", 1998. — Ч.1. — 248 с.
58. Діти України: Національна програма. — Указ Президента України 63/96 від 18 січня 1996 р.
59. Довгань, Н. О. (2020). *Психологія соціокультурної взаємодії поколінь* : монографія. Київ : Талком. URL: [https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/dov\\_gan-mono.pdf](https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/dov_gan-mono.pdf).
60. Додонов Б.И. Эмоция как ценность.—М: Политиздат, 1978.
61. Донцов А.И. Психология коллектива. Методологические проблемы исследования.—М.: Изд-во МГУ, 1984.—208 с.
62. Донченко Е.А., Титаренко Т.М. Личность, конфликт, гармония.—К., 1987.
63. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. — М.: ЧеРо, 1997.
64. Дрозденко К.С. Загальна психологія в таблицях і схемах: Навч. посіб. для вузів / Глухівський держ. пед. унів-т. — К.: ВД «Професіонал», 2004. — 304 с.
65. Дроздов О. Ю. Основы психологии массовой политической сознательности : монография. — Чернігів : Десна Поліграф, 2016.
66. Дубравська Д.М. Основы психологии: Навч. посіб. для вузів. — Львів: «Світ», 2001. — 280 с.
67. Дюркгейм Э. Социология и социальные науки.—СПб., 1911.
68. Естественные научные основы психологии / Под ред. А.А.Смирнова, А.Р.Лурия, В.Д.Небылицына. — М.: Педагогика, 1978. — 368 с.
69. Жадан І.В. Громадянська компетентність: соціальні очікування і реалії : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної соціальної та політичної психології. Кропивницький, 2022. 110 с. ISBN 978-966-189-666-5 — URL: [https://lib.iitta.gov.ua/719033/1/Zhadan\\_PS.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/719033/1/Zhadan_PS.pdf)
70. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. — М.: Наука, 1982. — 159 с.
71. Жовтянська, В. В. (2020). *Психологія репрезентацій дійсності*. К.: Талком.
72. Журбин В.И. Понятие психологической защиты в концепциях З.Фрейда и К.Роджерса // Вопросы психологии, 1996. — N 4.
73. Загальна психологія: Підруч. для вузів / За заг. ред. С.Д.Максименка. — Вінниця: Нова книга, 2006. — 688 с.
74. Загальна психологія: Підруч. для вузів / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. — К.: Либідь, 2005. — 464 с.
75. Запорожец А.В. Избранные психологические труды. В 2-х т. — М.: Педагогика, 1986.
76. Захаров А.И. Психотерапия неврозов у детей и подростков. — Л.: Медицина, 1982. — 216 с.
77. Зейгарник Б.В. Теории личности в зарубежной психологии.—М., 1982.
78. Зейгарник Б.В. Теория личности К.Левина. — М, МГУ.—1981.
79. Зигерт В., Ланг Л. Руководить без конфликтов: Пер. с нем. — М.: Экономика, 1990.
80. Зинченко В.П., Величковский Б.М., Вучетич Г.Г. Функциональная структура зрительной памяти. — М.: Изд-во Моск. унив-та, 1980. — 272 с.
81. Изучение мотивации поведения детей и подростков // Под ред.Л.И.Божович, Л.В.Благонадежиной. — М.: Педагогика. — 1972. — 350 с.
82. История зарубежной психологии 30-60-х гг. XX в. / Под ред. П.Я.Гальперина, А.Н.Жадан. — М., 1986.
83. Інтеграційні процеси в суспільстві та політичний вибір особистості / За наук. ред. В. П. Казміренка. — К.: Міленіум, 2008.
84. Історіографічні та методологічні координати теорій соціальної психології : [монографія] / [М. М. Слюсаревський, В. В. Жовтянська, М. М. Скорик, Н. В. Хазратова та ін.] ;

за наук. ред. М. М. Слюсаревського ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013.

85. Казмиренко В.П. Социальная психология организаций.–М.: МАУП, 1994.
86. Кальницька Ю. С. Історія соціальної психології в Україні: друга половина ХІХ – початок ХХ ст. : монографія / Юлія Кальницька ; Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. – К. : Талком, 2019. – 148 с.
87. Кальницька, Ю. С. (2021). *Соціальна психологія в Україні: кінець ХІХ – перша половина ХХ століття: навчальний посібник (хрестоматія)*. Київ: Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології.
88. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. – К.: Орианы, 2000.
89. Кияшко Л. О. Вплив ідеологічних стереотипів на політичну участь громадян // Наук. студії із соц. та політ. психології: 36. ст. / АПН України, Ін-т соц. та політ. психології. – К.: Міленіум, 2008. – Вип. 19(22). – С. 186–196.
90. Когнитивная психология: Учеб. для вузов / Под ред. В.Н.Дружинина, Д.В.Ушакова. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 480с.
91. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений (пер.с польс.) – М.: 1983.
92. Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах.–
93. Коломінський Я.Л. Психологія педагогічного менеджменту. – К.: МАУП, 1996.– 176с.
94. Кондрашенко В.Т. Девиантные отклонения у подростков. – Минск: Беларусь, 1988. – 205 с.
95. Копыт Н.Я., Скворцова Е.С. Алкоголь и подростки. – М., 1984. – 261 с.
96. Корольчук М.С. Психологія: схеми, таблиці, опорні конспекти, методики: Навч. посіб. для вузів / М.С.Корольчук, В.М.Крайнюк, В.М.Марченко. – К.: Ельга, 2005. – 320 с.
97. Кравчук, С. Л. (2021). *Методи політичної психології. Основи політичної психології: навчальний посібник для студентів спеціальності 053 «психологія»* / за заг. ред. докт. політ. наук, проф. Т. В. Андрущенко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021.
98. Кузнецов М.А. Эмоциональная память. – Х.: Крок, 2005. – 568 с.
99. Кульгицкий О. Введения в философичну антропологию.–Мюнхен, 1973.
100. Кэмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях: Пер. с англ.–М.: Прогресс, 1980.–391с.
101. Лангмейер Й., Матейчек З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага: Авиценум, 1984. – 334 с.
102. Лебон. Психология народов и масс.–М., 1995.
103. Леви-Строс К. Структурная антропология.–М.: Прогресс, 1983.
104. Левицкий В.Н. Практические вопросы профессиональной психологии. Психодиагностика и общение. Вып.1. – К., 1991.
105. Лейбин В. Фрейд, психоанализ и современная западная философия. – М: Политиздат, 1990.–397 с.
106. Лейтц Г.Психодрама: теория и практика. Классическая психодрама Дж.Морено. Пер. с нем.–М.: Прогресс, 1994.–352 с.
107. Леонгард К. Акцентуирование личности. Пер. с нем.–К.: Вища школа, 1989.– 375 с.
108. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность.–М.,1975.
109. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики.–4-е изд.–М.: Изд-во МГУ, 1981.– 584с.
110. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характеру у подростков. – Л.: Медицина, 1977. – 208 с.
111. Ломов Б.Ф. Вопросы общей, педагогической и инженерной психологии. –
112. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. – М.: Наука, 1984. – 444 с.
113. Лурия А.Р. Внимание и память. – М.: Изд-во МГУ, 1975. – 104 с.
114. Лурия А.Р. Речь и мышление. – М.: Изд-во МГУ, 1975. – 120 с.

115. М.: Педагогика, 1991.–296 с.
116. М.:Изд-во БТУ, 1976.
117. М'ясоїд П.А. Загальна психологія. – К.: Вища школа, 2000. – 480 с.
118. Макарова Л.Л., Синельников В.М. Загальна психологія: Навч. посіб. для вузів / Макіївський економіко-гуманітарний інститут. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 200 с.
119. Максимова Н.Ю. Психологічна профілактика вживання підлітками алкоголю та наркотиків. – К.: "ВІПОЛ", 1997. – 208 с.
120. Малхазов О. Р. Експериментальна психологія : практ. посіб. / О. Р. Малхазов ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К., 2019.
121. Математические методы в социальных науках (под ред.П.Лазарсфельд) – М., Прогресс, 1973.
122. Межличностное восприятие в группе (ред. Г.М.Лазарева). – М.: МГУ, 1982.
123. Мельников В.-М., Ямпольский Л.Т. Введение в экспериментальную психологию личности.–М.: Просвещение, 1981.–319 с.
124. Методология и методы социальной психологии / Под ред. Е.В.Шороховой. –1977.
125. Москаленко В.В. Социализация личности.–К.: Вища школа, 1986.– 200 с.
126. Назаретян А. П. Агрессивная толпа, массовая паника, слухи. – СПб., 2003.
127. Найдьонова Л. А. *Медіапсихологія воєнного часу* : електронний підручник. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Київ. 2023. 344 с. ISBN 978-966-189-682-5 URL: <http://mediaosvita.org.ua/book/mediapsychology-of-war-time/>
128. Найдьонова, Л. А. (2020). *Діагностика булінгу і кібербулінгу: методичні рекомендації* (вид. 2ге: доповнене).
129. Немов Р.С. Психология: В 3-х кн. – М.: Владос, 1999. – Кн. 1. – 688 с.
130. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений.–К.: Лыбидь, 1990.– 191 с.
131. Общая психология / Под ред. А.В.Петровского. – М.: Просвещение 1986. – 464 с.
132. Общение и оптимизация деятельности /Под ред. Андреевой Г., Яноушека.–М.:МГУ, 1987.
133. Основы психології: Навч. посіб. / А.І.Веракіс, Ю.І.Завалевський, К.М.Левківський. – К.: Видавництво навчальної літератури, 2005. – 416 с.
134. Основы психології: Підруч. / За заг. ред. О.В.Киричука, В.А.Роменця. – К.: Либідь, 1999. – 632 с.
135. Основы соціальної психології : підручник / М. М. Слюсаревський, П. І. Бублик, П. П. Горностай, М. О. Литвин, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова ; за ред. М. М. Слюсаревського ; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К. : Талком, 2018.
136. Основы соціальної психології: Навч. посіб. / За ред. М. М. Слюсаревського. – К.: Міленіум, 2008.
137. Панасюк А.Ю. Управленческое общение.–М.: Экономика, 1990.– 112с.
138. Паповян С.С. Математические методы в социальной психологии. М.: Наука, 1983.–147с.
139. Парыгин Б.Д. Научно-техническая революция и социальная психология.– Л., 1975.
140. Парыгин Б.Д. Опыт социально-психологического исследования.– Л., 1973.
141. Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории.–М.: Мысль, 1979.
142. Парыгин Б.Д. Современное состояние и проблемы социальной психологии.–М.,1973.
143. Петровская Л.А. Теоретические и методологические проблемы социально-психологического тренинга.–М.: МГУ, 1982.
144. Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально- психологический тренинг.–М.: Изд-во МГУ, 1989.–216 с.
145. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив.–М.,1982.
146. Петровский А.В., Шпалинский В.В. Социальная психология коллектива.– М.: Просвещение, 1978.–176 с.
147. Петухов В.В. Психология мышления. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – 90 с.
148. Платонов Ю.П. Психология коллективной деятельности. Теоретико-методологический аспект.–Л.: Изд-во ЛГУ, 1990.–184 с.

149. Плющ А. Н. Социально-психологические механизмы информационного влияния : монография / А. Н. Плющ. – Нежин : Аспект-Полиграф, 2017. – 240 с.
150. Познавательные процессы: ощущения, восприятие / Под ред. А.В.Запорожца, Б.Ф.Ломова, В.П.Зинченко. – М.: Педагогика, 1982. – 336с.
151. Поршнев Б.Ф. Социальная психология и история.–М.: Наука, 1979. –232 с.
152. Почепцов Г. Г. Паблик Рилейшнз для профессионалов. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 1999.
153. Прикладные проблемы социальной психологии. – М.: Наука, 1983. –296 с.
154. Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх // Закон України від 24 січня 1995 р.
155. Психологическая диагностика. Проблемы и исследования /Под ред. К.Н.Гуревича.– М.: Педагогика, 1981.–282 с.
156. Психологические исследования общения.–М.: Наука, 1985.–344 с.
157. Психологические механизмы регуляции социального поведения/ Под ред. Шороховой Е.И., Бобневой М.И.–М.: Наука, 1979.
158. Психологические проблемы социальной регуляции поведения.–М.: Наука, 1976.
159. Психологический словарь /Под общ. ред. А.В.Петровского.–М.: Политиздат, 1990.
160. Психология личности и образ жизни.–М.: Наука, 1987.–220 с.
161. *Психологічне забезпечення прогнозування соціальних процесів* : монографія / О. Суший (наук. ред.); авт. кол.: Т. Данилова, В. Жовтянська, О. Кухарук, О. Малхазов, О. Суший ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД. 2023. 171 с. ISBN 978-966-189-642-9 URL: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/sushiy2023kmono.pdf>, <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735170>
162. Психологія / За ред. Ю.Л.Трофімова. – К.: Либідь, 2001. – 560 с.
163. Психологія масової політичної свідомості та поведінки / Відп. ред. В. О. Васютинський. – К., 1997.
164. Раттер Т. Помощь трудным детям: Пер. с англ. / Общ.ред.А.С.Спиваковской; Предисл. О.В.Баженовой и А.Я.Варга. – М.: Прогресс, 1987. – 424 с.: ил.
165. Робер М.А., Тильман Ф. Психология индивида и группы. Пер. с фр.М.: Прогресс, 1988.
166. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Пер. с англ.–М.: Прогресс, 1994.–480 с.
167. Роменець В. А. Історія психології XV ст.–К.: Вища шк., 1990.
168. Роменець В. А. Історія психології.–К.: Вища шк.. 1978.
169. Роменець В.А. Історія психології епохи Відродження.–К.: Вища шк., 1988.
170. Роменець В.А. Історія психології епохи Просвітництва.–К.: Вища шк., 1993.
171. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. В 2-х т.–М: Педагогика, 1989. – Т. I. – 328 с.
172. Рубинштейн С-Л. Бытие и сознание.–М.,1967.
173. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика. Пер. с англ. –М.: Прогресс, 1990.–368 с.
174. Савенко Ю.С. Проблема психологических компенсаторных механизмов и их типология // Проблемы клиники и патогенеза психических заболеваний. – М.: Медицина, 1974. – 213 с.
175. Саймон Б. Английская школа и интеллектуальные тесты.–М.:АПН СССР, 1958.
176. Сарджевеладзе Н.И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой.– Тб.: Мецниереба, 1989.
177. Свенцицкий А.Л. Социальная психология управления / Под ред. Е.С.Кузьмина.–Л.: Изд-во ЛГУ, 1986.–176 с.
178. Свідоме і несвідоме у груповій взаємодії : монографія / [П. П. Горностай, О. Л. Коробанова, О. Т. Плетка, Г. В. Циганенко, Л. Г. Чорна] ; за наук. ред. П. П. Горностая ;



- Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. – 244 с.
179. Сельє Г. Стресс без дистресса. Пер. с англ.–Рига.: Влала, 1992.
180. Слот В., Спаньярд Х., Шульга Т.И. Методика работы с детьми "группы риска". – М.: УРАО, 1999. – 84 с.
181. Слюсаревський М. Громадська думка і горизонти освіти / Микола Слюсаревський. Київ : Талком, 2024. 352 с. ISBN 978-617-8352-29-5. URL : <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/SlusarevskyNon2024.pdf>
182. Слюсаревський М. М. Ілюзії і колізії. Нариси, статті, інтерв'ю на теми політичної та етнічної психології. – К.: Гнозис, 1998.
183. *Слюсаревський М. М. Несходимі терени Психеї: маршрути наукового пізнання: вибрані праці* / М. М. Слюсаревський. – К. : Талком, 2019. – 664 с.
184. *Слюсаревський М. М. Соціальна психологія: навч. посіб.* / М. М. Слюсаревський, Н. В. Хазратова. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. – 352 с.
185. Слюсаревський М.М. “Ми” і “Я” в сучасному світі: Вибрані твори. – К.: Міленіум, 2009.
186. *Слюсаревський М. М. Психологія міграції: навч. посіб.* / М. М. Слюсаревський, О. Є. Блинова ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – Кіровоград : Імекс ЛТД, 2013.
187. Слюсаревський, М. М. Психологія груп: навч. посібник / М.М. Слюсаревський, Н. В. Хазратова. Львів, 2022. 164 с.
188. Слюсаревський, М. М., & Хазратова, Н. В. (2020). *Теоретичні напрями соціальної психології: навчальний посібник*. Львів: Видво Львівської політехніки.
189. Слюсаревський, М. М., Найдьонова, Л. А., Титаренко, Т. М., Татенко, В. О., Горностай, П. П., Кочубейник, О. М., & Лазоренко, Б. П. (2020). *Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін. Реферативний опис роботи*. Київ: Талком. <https://ispp.org.ua/2020/11/17/monografiya-zhittyevij-svit-i-psixologichna-bezpeka-lyudini-v-umovax-suspilnix-zmin/>.
190. Смирнов А.А. Избранные психологические труды. В -х т.–М.: Педагогика, 1987.
191. Смирнов А.А. Развитие и современное состояние психологической науки в СССР. – М.: Педагогика, 1975. – 352 с.
192. Солсо Р.С. Когнитивная психология. – М.: Тривола, 1996. – 600 с.
193. Социальная психология. История. Теория. Эмпирические исследования / Под ред. Е.С.Кузьмина, Б.Е. Семенова.–Л.: Изд-во ЛГУ, 1979.–288 с.
194. Соціальна робота з підлітками та молоддю: проблеми, пошуки, перспективи. – К.: УДЦССМ, 2000. – 275 с.
195. Соціально-психологічне мислення: генеза, основні форми та перспективи розвитку : [монографія] / [М. М. Слюсаревський, В. В. Жовтянська, О. В. Суший, В. О. Татенко та ін.] ; за наук. ред. М. М. Слюсаревського ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. – 296 с.
196. Спільнота в умовах воєнного конфлікту: психологічні стратегії адаптації : монографія / за наук. ред. Л. М. Коробки ; Л. М. Коробка, В. О. Васютинський, В. Ю. Вінков та ін. ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019.
197. Столин В.В. Самосознание личности.–М., 1983.
198. Суходольский Г.В. Основы математической статистики для психологов.– Л., 1972.
199. Татенко В. О. Психологія лідерства. – К.: НДЕІ Мін-ва економіки та з питань європ. інтеграції України, 2003.
200. Татенко В. О. Соціальна психологія впливу. – К.: Міленіум, 2008.
201. *Татенко В. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір* : монографія / Віталій Татенко. – К. : Міленіум, 2017. – 184 с.
202. Татенко В. О. *Колективна інтуїція у прогнозуванні соціальних явищ* : монографія / В. О. Татенко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та

- політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД. 2023. 100 с. <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/tatenko-mon2023.pdf>, <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735112>
203. Татенко, В. О. (2020). *Соціальна психологія націєтворення: суб'єктно-вчинковий підхід: монографія*. Київ: Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології.
204. Тейяр де Шарден П. Феномен человека.–Прогресс, 1987.
205. Тенов Ф. Психология управления. Пер. с болг.–М.: Прогресс, 1982.– 422 с.
206. Теоретическая и прикладная социальная психология.–М.: Мысль, 1988. – 333 с.
207. Теплов Б.М. Избранные труды. В 2-х т. –М.: Педагогика, 1985.
208. Тиньков, О., Чуніхіна, С., Якушева, Є. (2021). Політична психологія [Електронний ресурс] : навч. посіб. Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. С. Жуковського «Харків. авіац. ін-т».
209. *Титаренко Т. М.* Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія / Т. М. Титаренко ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. – 160 с.
210. *Титаренко Т. М.* Такие разные дети / Т. М. Титаренко. – 2-е изд., испр., доп. – Х.– Белгород : Клуб семейного досуга, 2016.
211. Тихомиров О.К. Психология мышления. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 272 с.
212. Тоба М.В. Психологічні особливості та засоби оптимізації політичного самовизначення старшокласників. – К., 2007.
213. Толмэн Э. Поведение как молярный феномен // Хрестоматия по истории психологии / Под ред. П.Я.Гальперина, А.Н.Жадак.–М.: МГУ, 1980.
214. Трусов В.Н. Социально-психологические исследования когнитивных процессов / По материалам зарубежных экспериментальных работ. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1980.–144 с.
215. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки / В кн.: Узнадзе Д.Н. Психологические исследования.–1966.
216. Управление трудовым коллективом. Социально-психологические факторы оптимизации.–К.: Наук, думка, 1988.–240 с.
217. Ушакова Т.Н. Проблема внутренней речи // Вопросы психологии. – 1985. – №2. – С. 39-51.
218. Фельштейн Д.И. Психология развития личности в онтогенезе.–М.: Педагогика, 1989.–208 с.
219. Филипов А.В., Липинский В.К., Князев В.Н. Производственная социология, психология и педагогика.–М.,1989.
220. Франкл В. Человек в поисках смысла. Пер. с нем. и англ.–М.: Прогресс, 1990.–368 с.
221. Фрейд З. Психология бессознательного. Пер. с нем.-Просвещение, 1989.– 448 с.
222. Фресс П. Экспериментальная психология / П.Фресс, Ж.Пиаже. – М.: Прогресс, 1975. – Вып. 4. – 284 с.
223. Фромм Э. Душа человека.–М.: Республика, 1992.–430 с.
224. Фромм Э. Психология человеческой деструктивности. – М., 1994.
225. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. В 2-х ч. Пер. с нем. – М.: Педагогика, 1986.
226. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
227. Хорни К. Женская психология. Пер. с англ.–СПб.: ВЕИЛА. 1993.– 222с.
228. Хрестоматия по вниманию / Под ред. А.Н. Леонтьева и др. – М.: Изд-во МГУ, 1976. – 296 с.
229. Хрестоматия по общей психологии. Ощущение и восприятие / Под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, М.Б.Михалевской. – М.: Изд-во МГУ, 1975. – 400 с.
230. Хрестоматия по общей психологии. Психология памяти / Под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, В.Я.Романова. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – 272 с.
231. Хрестоматия по общей психологии: Психология мышления / Под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, В.В.Петухова. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 400 с.
232. Цимбалюк І.М. Психологія: Навч. посіб. для вузів / І.М.Цимбалюк. – К.: Професіонал, 2006. – 576 с.
233. Чамата П.Р. Про природу та суть самосвідомості особистості. Наукові записки

НДІ психології, т. VI.– К.: Рад.школа, 1966.

234. Чернышев А.С. Социально-психологическая основы организованности коллектива. Из-во Ворон.ун-т, 1991.

235. Чорна, Л. Г. (Ред.) (2021) *Проблемна взаємодія в групах: феноменологія, чинники, профілактика: монографія*. Київ: Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології.

236. Шакуров Р.Х. Социально-психологические основы управления: руководитель и коллектив. –М.: Просвещение, 1990. – 208 с.

237. Шарыгин Б.Д. Общественное настроение.–М.: Мысль, 1970.

238. Шепель В.М. Управленческая этика.–М.: Экономика, 1989.–288 с.

239. Шибутани Т. Социальная психология.–М.: Прогресс.–196 с.

240. Шихирев П.Н. Современная социальная психология в Западной Европе.– М.: Наука, 1986.–175 с.

241. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкий В.В. Семейная психотерапия. Л." Медицина, 1990. – 132 с.

242. Эльконин Д.Б. Психология игры. –М., 1973.

243. Эренберг А. Анализ и интерпретация статистических данных. Пер. с англ.–М.: Финансы и статистика, 1981.–406 с.

244. Эриксон Э. Детство и общество. – СПб: Университетская книга, 1996.

245. Юнг Н.Г. Аналитическая психология.–Пер. с нем.–СПб.: Кентавр, 1994.– 136 с.

246. Ядов В.А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности.–М.: Наука, 1979.

247. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы. – М., 1987.

248. Яценко Т.С. Активная социально–психологическая подготовка учителя к общению с учащимися.–К: Освіта, 1993.–208 с.